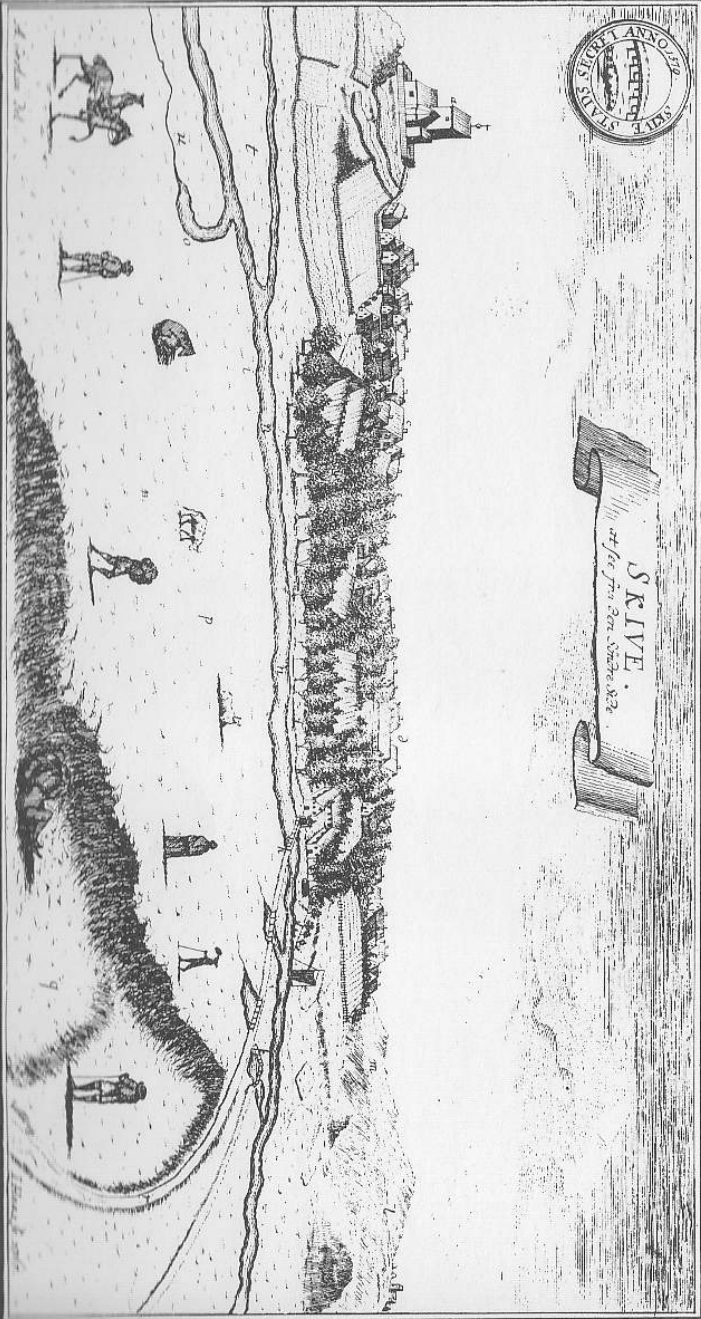

Stavnsbundet i Salling og Fjends

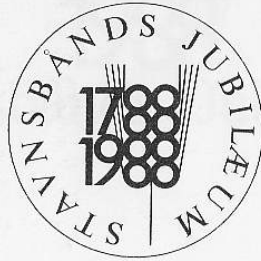

SLAVE.
 as for you see some see

a. Tavern, b. Shopkeepers, c. Land-Dominer, d. Public Guard, e. Church-School, f. Kitchen, g. Prison, h. Play, i. Tavern, j. Tavern, k. Tavern, l. Tavern, m. Tavern, n. Tavern, o. Tavern, p. Tavern, q. Tavern, r. Tavern, s. Tavern, t. Tavern, u. Tavern, v. Tavern, w. Tavern, x. Tavern, y. Tavern, z. Tavern.

INDHOLD

Stavnsbundet

i

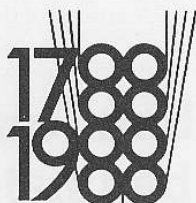
Salling og Fjends

Redaktion: Aksel Pedersen
Mogens Haugaard
Poul Tolstrup (ansvh.)

Udgivet af Skive-egnens lokalkomite
for stavnsbåndsjubilæet 1988.

Tryk: Centraltrykkeriet Skive ApS.

ISBN: 87-982873-1-1.

Stavnsbånd | Jubilæum

INDHOLD:

Stavnsbåndstiden.	side
Bustrupbøndernes opsætsighed 1772 ved Poul Tolstrup	5
Fæstebonde under Ørslevkloster ved Harald Kristensen	10
Niels Ryberg ved Svend Mortensen	15
Hedebønder i Vestfjends ved Magnus Vistisen	20
1800-tallet.	
De fremsynede bønder og Studekongen af Salling (skolestriden i Rødding sogn) ved Frits Hedegaard Eriksen og Leo Bisgård Andersen	25
Arbejderbevægelsen ved Jørgen D. Jensen	30
Ind i vort århundrede.	
Illustrationer bl.a. af Skive-malerne Chr. Dalgaard og Hans Smidth, udvalgt af museumsinspektør Jens Ole Lefevre	35
Fremad - husmænd. Skiveegnens husmænd organiserer sig 1901-1902 ved Niels Mortensen	39
Højskolen og folkelig grotid efter stavnsbåndet ved Svend Haugaard	44
Mejerierne i Salling og Fjends ved Gunnar C. Christensen og Jens Bach	49
Oldemors gravskrift. Tanker om landbokvinder i Fjends ved Lisbeth Thomassen	52
Et tilbageblik over 200-året ved Aksel Pedersen	57
Omslaget forestiller Glattrupgård ved Skive, malet af Hans Smidth omkring 1870.	

Bustrupbøndernes opsætsighed 1772

ved Poul Tolstrup

200-året for bondefrigørelsen fejres i 1988, og med god grund. Det dokument, som ses på denne side med Chr. 7.s underskrift 20. juni 1788, fik vidtrækkende konsekvenser for den danske bondestand, ja for alle danske, som kom til at leve i de 200 år, der er gået siden da. De kom nemlig snart til at leve i et frit demokratisk Danmark med lige værdighed for de fleste.

Stavnsbåndsbogen for Salling og Fjends kan forhåbentlig give nogle glimt fra den forløbne periode, som kan bidrage til kendskabet lokalt for jubilæets baggrund.

I Salling kan »Forordningen om Stavnsbåndets løsning« indledningsvis belyses med et læserbrev fra egnens ældste dagblad, men først et par ord til indledning om arbejdsvægring og oprør mod hoveriet her på egnen.

Hoveriet var en stadig kilde til uro og misnøje, især i perioden fra 1733 - 1788. Produktionen var lav under de tvungne vilkår, og i vor del af landet var der flere eksempler på arbejdsvægring, f.eks. under bygningen af landevejen fra Gl. Skivehus til Dommerby. Arbejdet udfør-

tes som hoveriarbejde. Der var uro på Lundgård i Fjends, ligeledes tidligere på Astrup og Eskjær. Disse eksempler var dengang kendt af regeringen i København, fordi der indberettedes og førtes sag om dem. Har de medvirket til regulering af hoveriet og til stavnsbåndets ophævelse i 1788?

På den følgende side gengives et læserbrev om den arbejdsvægring, som nok var den kendteste her fra egnen: Bustrup-bøndernes opsætsighed i 1772.

Jeppé Åkjær har i Skivebogen 1916 gennemgået alle indberetninger om sagen.

Mon dette læserbrev er et bestillingsarbejde fra en godsejer, der ønskede at advare bønderne mod lignende forsøg på arbejdsnedlæggelser? Er det redaktøren selv, der har skrevet det for at takkes de adelige læsere af den nystiftede Viborgavis – »så de kunne male fanden på væggen for en flok uregerlige og oprørske trælbønder, der havde fattet et øjeblikks håb ved de bedrageriske himmeltegn, som Struense i begyndelsen af sin regeringstid havde foregølet dem?«

Den første artikel, der optoges udefra i »Den Viborger Samler«, fremkom i nr. 2 for mandag den 11. januarii 1773. Brevet er dateret Ramsing den 13. december 1772. »Samlerens« redaktør, stiftsfysikus Chr. Elovius Mangor, skriver indledningsvis: Da efterstaaende Brev er os virkelig tilsendt, og dets Bekjendtgjørelse maaskee kan have sin Nytte blandt Bønderne, have vi ei taget i Betænkning her at unde det Sted.

Brevet lyder:

Ramsingen den 11. Januarii.

Da efterhaanden Deres er os stiftet tilsendt, og dets Bekjendtgjørelse maaskee kan have sin Nytte blandt Bønderne, have vi ei taget i Betænkning her at unde det Sted.

Kiere Broder,

Hjælp mig forsendt med Gud vor Herre!

Vide maade Du, Kiere Broder! Det gaaer underlig til her i Salling, i hvad det gjør hos Eder i Wendsyssel! Nu kan jeg først skrive Dig, hvad Ende det Spil tog med Jens Ladefoged, og de andre

B

Du

Kiere Broder,

Helsen forsendt med Gud vor Herre!

Vide maade Du, Kiere Broder! Det gaaer underlig til her i Salling, i hvad det gjør hos Eder i Wendsyssel. Nu kan jeg først skrive Dig, hvad Ende det Spil tog med Jens Ladefoged og de andre Bustrup Bønder her i Ramsing. Den kloge Jens købte Hoverie-Forordningen til os i Skive Marked, men jeg sagde nok, det var feil, som han forklarede den for os. Men mit Ord maatte den Tiid intet høres. Hans Mening var, at vi ei vare pligtige at gjøre meer end een tredie Deel af Dagens Hov-Arbeide, naar vi dertil vare boyede, Resten af Dagen hørte os selv til. Ingen af os kunde forstaae bedre, end det ei tilkom os at sætte Kornet i Rader, eller samle og binde Rivningen, naar der høstes, med saa Skiel vi fik en Billet derfor. Vi troede no-

get nær tilhaabe, vores Husbond havde os ei stort meere at befale, saa vi just ikke havde nødig altid at møde, naar Han tilsagde os, helst naar vi selv havde noget at bestille hjemme. Men Gud hjelpe os! som Forordningen er bleven forklaret for de fleste af Gaardmændene her i Ramsing.

Vor gode Husbond, den gamle Kammerraad Skov paa Bustrup, lod alle Hovbønderne i Fior boye til at høste Rug paa Gaardsens Mark, jeg kan troe, vi mødte alle rigtig nok. Men Jens Ladefoged sagde til sine Bymænd her af Ramsing, de skulle ei sætte Kornet i Rad, og endnu mindre samle Rivningen, og binde den, uden Kammerraaden ville tilstaae hver mand een aparte Billet. Da Husbonden ei ville det, gik Christen Giølboe, Jacob Berentsen, Anders Thøgersen, Lars Larsen, Jacob Krøger og Christen Brand tillige med Jens Ladefoged alle hiem og lode Rivningen ligge urevet. Husbonden sendte nogle gange Bud til dem, for at tale sig tilrette med dem, men da de havde været hos ham et par gange, svarede de tilsidst: De kunde ei gaee saa tidt, uden han ville give dem en Billet for deres gang.

Husbonden klagede til Amtmanden, Geheime-Raad Rosenkranz, især da de i Forveien ogsaa havde vægret sig at bierge noget Høe af Bustrup-Kiær. Saa faldt Amtmandens Resolution den 23. og 26. Julii i Fjor, at de skulle gjøre To Dage Hoverie til Straf for deres Opsætsighed, for derved at oprette det forsømte. Men de kierte sig intet derom; thi Jens Ladefoged lovede, det havde ingen Fare, naar de kun ville staae fast.

Saamen! Det kan ei gaee være end galt. Der blev skrevet til Rente-Kammeret, at Bønderne ei kierte sig efter Amtmandens Resolution. Saa kom der en *Ordre* fra Det Danske Kammer under 28. Dec. 1772, at de skulle forfølges med Lands Lov og Ret. Strax blev de stævnet til Salling-Herreders Ret. Bønderne fik opsettelse, men tilsidst faldt der den 9. Martii i aar en beesk Dom saaledes:

Thi kiendes for Ret,

»at Jens Ladefoged som Hoved-Mand for de Modvillige af Bustrup Bønder, og som den der havde lokket de andre til den samme Opsætsighed, han selv haver viist, saavel mod den Kongelige Hoverie-Forordning, som især mod Amtmandens Resolutioner, bør sig til velfortient Straf, og andre Ligesindede til Advarsel, arbeide et halvt aar i Rensborg Fæstnings Arbeide. Jacob Bærentsen, Anders Thøgersen og Lars Larsen, der have vist een noget mindre Grad af Modvillighed, bør arbeide Fire Maaneder i Viborg Tugt- og Manufactur-Huus. Men Christen Giølboe, Jacob Krøger og Christen Brand bør som de, hvis Brøde er befunden mindst, hensættes i Viborg Tugthuus til Arbeide i To Maaneder; de paa enhver af forbenævnte Personers Henbringelse gaaende Omkostninger skal efter billig Regning, udredes af deres Boe, ligesom de alle for een, og een for alle betale til deres Husbonde i denne Sags forvoldte Omkostninger 16 Rigsdaler, alt at efter-

Såvidt det gamle »læserbrev«.

Heldigvis var det dog ikke alle Sallings herremænd, der som kammerråd Skov på Bustrup ville holde hovbønderne fast i ufriheden. F.eks. var Jocum Tolstrup på Hostrup den første, der lod jorden udstykke i området. Arbejdet påbegyndtes i Lem allerede i 1774. Men det almindelige indtryk er dog, at landmålerens redskaber slæbte sig tungt over Sallingland i den lange periode fra 1774-1805, som udskiftningen varede. Megen konservatisme hindrede, at tingene skete overilet.

M.h.t. selvejet er det også et generelt indtryk, at man kom sent i gang, og først langt op i 1800-tallets midte forsvandt de sidste fæstebønder for slet ikke at tale om husmændene, hvoraf nogle først blev frie langt senere.

Kilder: Jeppe Åkjær: Fra det gamle Bustrup. Trykt i Skivebogen 1916 s. 1-31.

Traps Danmark, Viborg Amt.

Jeppe Åkjær: Fra bondens trældomstid, kronikserie i Skive Folkeblad dec. 1924.

Fæstebonde under Ørslevkloster

ved Harald Kristensen

Ørslevkloster gods har fra gammel tid haft sit eget birk. Et birk var en selvstændig jurisdiktion, hvis beboere var fritaget for at svare til herredstinget men havde deres eget ting, birketinget. Retssager mellem godsejeren og hans fæstebønder eller mellem bønderne indbyrdes skulle således ikke for herredstinget, men kunne afgøres ved det hjemlige birketing. Som ved herredstinget var der ved birketinget ansat en foged og en skriver. Oprindeligt havde godsejeren ret til at udnævne birkefogden – eller birke dommeren, som han senere kaldtes – og birkeskriveren. Fra 1690 skulle disse udnævnelser dog stadfæstes af kongen.

Fra Ørslevkloster birketing findes bevaret to justitsprotokoller, som tilsammen dækker tiden fra 1731 til 1800, da birket blev nedlagt og jurisdiktionen lagt under Fjends herreds ting. Der holdtes tingdag hver fredag, oprindeligt i det fri på en plads nær kirken, senere i en stue på Ørslevkloster. I de to protokoller er der referat fra hver eneste tingdag. Foruden dommeren og skriveren skulle der være 8 tinghørere – eller stokkemænd, som de kaldtes – tilstede. De skulle bevidne alt, hvad der foregik ved tinget. At være stokkemænd var et hverv, der gik på omgang mellem mændene i sognet.

De to protokoller dækker altså hele stavnsbåndstiden, og ved læsning af de mange retssager får man ikke alene et godt indtryk af forholdet mellem godsejeren og hans fæstebønder på den tid, også forholdet mellem bønderne indbyrdes samt deres forhold til præst og degn kan man få et indblik i. De fleste tingdage var der dog som regel intet af forrette, mange gange blev der kun oplæst nogle nyudkomne kongelige love og forordninger, hvis det var noget, der vedrørte bondebefolkningen. Tingdagen d. 13. marts 1733 blev der således »allerunderdanigst læst en allernådigste kongelig forordning om en ny landmilices indrettelse i Danmark, givet på Frederiksberg slot d. 4 febr. 1733«.

Det er ikke godt at vide, hvilket indtryk oplæsningen af denne forordning har gjort på de 8 stokkemænd. Det var en forordning, der skulle få den allerstørste betydning for bønderne i mange år frem i tiden. I virkeligheden var det stavnsbåndet, som hermed blev indført.

I de fleste af de retssager, der blev behandlet ved Ørslevkloster birke-

ting, var det fæstebønder, der var indstævnet af godsejeren, enten fordi de havde været obsternasige, eller – hvad der var det mest almindelige – fordi de havde forsømt deres fæstegårde og var i restance med betalingen af deres landgilde (fæsteafgift) og kongelige skatter. Godsejeren var også skatteopræver. Det var meget dårlige tider for bønderne, især i første halvdel af 1700-årene. Ofte nægtede de unge mænd simpelthen at antage en gård i fæste, selv om herskabet tilbød dem aldrig så gode vilkår. De vidste, de kunne kun se frem til et liv i fattigdom og slid og slæb, både på deres egen gård og ved hoveriet på herregården. Det skal dog retfærdigvis siges, at bønderne under Ørslevkloster gods – i hvert fald tilsyneladende – altid har haft et nådigt herskab, der har aldrig været virkelige bondeplagere på Ørslevkloster.

Et par tilfældige retssager fra årene 1741-50 giver et godt billede af, hvordan forholdene var. Det drejer sig om en gård, som lå i udkanten af Hald by, og at det er den samme gård, sagerne handler om, er der ingen tvivl om, idet dens navn er nævnt hver gang. Gården hed Tværbækgård.

Tingdagen d. 22. sept. 1741 havde Ørslevklosters ejer, fru Berregaard, ved sin fuldmægtig, ridefogden Jacob Rammel, indstævnet fæsteren Niels Pedersen Tværbæk for birketetinget. Han havde forsømt sin gård i en meget alvorlig grad, husene var næsten sunket sammen, flere af hans agre i bymarken var ikke blevet tilsæet om foråret, og besætningen var meget forringet; den bestod kun af 3 hopper (det var nødvendigt med mange heste på grund af arbejdet på hovmarken), 1 sort ko, 1 grå kvie, 8 gamle får og 5 lam.

Ridefogden foretog sammen med to mænd fra Hald en vurdering og taksation af gårdens ind- og udbo og besætning samt husenes brøstfældighed.

For at rette husene op ville der medgå tømmer og tag samt løn til tømrer og tækkemand for 72 rigsdaler, en stor sum dengang, hvor en prima hest kostede 10 rd. Foruden manglende besætning og redskaber skyldte Niels Tværbæk herskabet for låne- og forstrækningskorn, som han havde modtaget de sidste to år, 40 rd. (Hvert forår måtte de fleste bønder låne korn på godset både til æde- og sædekorn). Af kongelige skatter og landgilde skyldte han over 20 rd. Efter at det hele var gjort op, blev hans samlede skyld til herskabet 162 rigsdaler 4 mark 13 skilling, en sum, som Niels Tværbæk aldrig nogensinde kunne få betalt.

Tingdagen d. 6. okt. 1741 blev Niels Tværbæk dømt til at have sit fæste forbrudt og altså fraflytte gården samt betale sin skyld til herskabet inden 15 dage efter domafsigelsen. Kunne han ikke betale, skulle han arbejde i den nærmeste fæstning et år. Dommen er dog sikkert ikke blevet udført, det var trods alt bedre for herskabet at beholde den dømte hjemme på godset, så han kunne arbejde i hvert fald en del af gålden af.

Men at Niels Tværbæk måtte fraflytte sin fæstegård, og at der kom en ny fæster i gården, er helt sikkert. Ganske vist savnes der i Ørslevkloster godsarkiv en fæsteprotokol, en protokol, hvori alle fæstebreve skulle indføres. Ifølge en kongelig forordning af 23. januar 1719 skulle der på ethvert gods føres en sådan protokol, og der har også været en på Ørslevkloster, men den er desværre gået tabt. Men gennem justitsprotokollen kan man følge Tværbækgårds videre skæbne.

Tingdagen d. 27. juli 1742 var en ung mand, Rasmus Jensen, der tjente i Kobberup præstegård, men som tilhørte Ørslevkloster gods, indstævnet for birketinget, fordi han havde nægtet at modtage en gård i fæste, som herskabet havde forundt ham, endda på meget gunstige vilkår. Det var netop Tværbækgård i Hald. To mænd fra Hald, som havde været tilstede på Ørslevkloster, da fru Berregaards fuldmægtig tilbød Rasmus Jensen fæstegården, var indkaldt som vidner, og de kunne bevidne, at Rasmus Jensen blev gården tilbudt på følgende gode vilkår: Herskabet ville foruden det ene bæst, som nu var tilbage på gården, give ham 3 gode bæster, så han havde 4, den meget ringe besætning af fæhøveder ville herskabet supplere med 3 køer, en 3-års kvie og 2 ungstude af samme alder, den fornødne reparation af bygningerne ville herskabet i første omgang lade besørge, og desuden skulle han få 2 vogne, en plov og en harve med tilbehør i brugelig stand. Jacob Rammel stillede endvidere Rasmus Jensen i udsigt, at han den første tid skulle få nogen lindring i hoveriet, især i høslet og høst, og desuden få hjælp af en karl til sin egen gård samme tid. Rammel gav Rasmus Jensen konditionerne skriftligt, men han nægtede at tage imod dem.

Vidnerne blev tilspurgt, om de ikke syntes, det var gode betingelser, om ikke gården nu var i god drift, om ikke kornet stod lige så godt på denne gårds jord som på de fleste andre gårdes, og om ikke Tværbækgård holdtes for at være en af de bedste gårde i Hald by. Vidnerne svarede enstemmigt, at det alt sammen forholdt sig således. Til sidst blev vidnerne spurgt, om de ikke vidste, at Rasmus Jensen altid havde været opfødt ved bondearbejde og nu var dygtig til at fæste gård. Vidnerne bekræftede det og tilføjede ydermere, at de vidste ingen på hele godset, der var mere egnet til at fæste gård end Rasmus Jensen. På tingdagen tilbød Rammel igen Rasmus Jensen de skriftligt forfattede konditioner, og han tilføjede advarende, at hvis han stadig var modvillig og ikke ville modtage fæstet, skulle han være ansvarlig for al den skade, gården herefter måtte lide. Men Rasmus Jensen nægtede stadig at modtage gården.

Igen savner man fæsteprotokollen, hvori Rasmus Jensen fæstebrev skulle være indført, men at han virkelig blev tvunget til at overtage fæstet af gården, skønt det var ham så meget imod, det fremgår igen indirekte af

justitsprotokollen. Men det fremgår også tydeligt, at han kun har haft een ting i tankerne: hvordan han kunne komme væk fra det hele.

Tingdagen d. 22. marts 1743 lod nemlig fru Berregaards tjener, Hans Hvas, lyse første gang efter Rasmus Jensen, som fredag d. 15. marts henad aften var borttrømt fra sin fæstegård, Tværbækgård i Hald by, uden lovligt frihedspas eller tilladelse. Rasmus Jensen blev efterlyst igen 28. marts og 5. april men indfandt sig ikke. Hverken af justitsprotokollen eller kirkebogen ses det, at han nogensinde er vendt tilbage til Ørslevkloster sogn.

Men Tværbækgård skulle have en ny fæster, og der har sikkert været mangel på unge mænd, der kunne overtage en fæstegård; de bedste og dygtigste rømmede fra godset, fra hoveriet og stavnsbåndet. I årene 1732-62 rømmede 18 unge karle fra Ørslevkloster og Strandet godser. Heraf blev dog de to indhentet og ført tilbage til hjemstavnen. Det ser ud til, at der ikke har været anden udvej end at lade Niels Tværbæk overtage gården igen. Han var da omkring 40 år gammel.

Ørslevkloster 1838

Omtrent sådan har herregården Ørslevkloster og dens omgivelser også set ud i sidste halvdel af 1700-tallet. Laden til højre i billedet – den største i hele Fjends herred – var opført af Marie Berregaards søn, Frederik Berregaard, i 1750, men den nedbrændte den 11. april 1924. – Vejen i forgrunden er vejen til Viborg.

Men det kom ikke til at gå bedre for Niels Tværbæk anden gang, han fæstede gården. Tingdagen d. 25. september 1750 var han igen indstævnet for birketinget og skulle stå til regnskab for sine restancer af kongelige skatter, landgilde og forstrækningskorn. I de 6 år, han havde haft gården, var gælden vokset til 29 rd., 5½ td. rug, 6½ td. havre. Desuden var gårdens vanrøgt både hvad bygninger og besætning angik så alvorlig, at Niels Tværbæk måtte indrømme, at han umuligt ved egne kræfter kunne renovere og istandsætte den.

Ridefogden, Hans Jantzen Rosborg, forlangte Niels Tværbæk dømt til at have sit fæste forbrudt og at betale sin gæld til herskabet, og hvis han ikke kunne det, dømt til tugthusstraf. Der var dog den udvej, at han for at undgå denne vanærende straf kunne indgå en aftale med herskabet om at arbejde gælden af på godset.

Niels Tværbæk erklærede, at han indstillede alting til det høje herskabs nådige vilje og behag, og både han og hans hustru var villige til at arbejde for herskabet resten af deres liv.

Tingdagen d. 9. oktober 1750 dømte birkedommeren efter ridefogdens indstilling Niels Tværbæk til at have sit fæste forbrudt og fraflytte sin gård samt at arbejde for herskabet, til hans gæld var betalt.

Niels Pedersen Tværbæk blev begravet 7. september 1763, 60 år gammel.

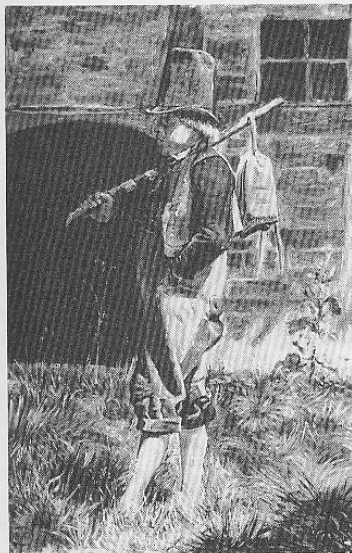
Niels Ryberg

ved Svend Mortensen

I 1738 eller 1739 (det nøjagtige årstal kendes ikke) flygtede to bondedrenge fra Ryberg i Salling i protest mod bondens usle kår – stavnsbånd, hoveri og den lange, hårde militærtjeneste.

Det var »det 18. århundredes H.N. Andersen, handelens ubestridte førstemand på sin tid« (Johannes Bang), konferensråd Niels Ryberg (1725-1804), og hans broder, storkøbmanden i Aalborg, Christen Ryberg, der stak af ud i verden.

Niels og Christen var sønner af en fæstebonde under Nørgård, Bertel Christensen. Da herremanden, Peder Damgaard til Nørgård, engang blev fortørnet på de to unge mænd og ville have dem til at springe soldat, røm-

Christen Dalsgaard, 1847. Bondedreng med vadsæk. Sorø Kunstmuseum.

mede de hjemmefra til Aalborg. Christen blev der til sin død, men for Niels blev denne by, der var en af Danmarks førende handelsstæder, dog kun en station på vejen til en større karriere.

I Aalborg udstod Niels sin »læretid«: Han tjente sin onkel, Axel Møller, »8 år for dreng og 2½ for køibmands karll« inden han i 1750 rejste til København.

Der må også have været meget at lære for bondedrengen Niels. Under skolegangen på landet har han vel næppe kunnet lære mere end religion, læsning, skrivning og regning, men i Aalborg har han foruden regnskabsføring og den nødvendige varekundskab også lært noget tysk, for kort efter sin ankomst til København var han i stand til at udtrykke sig på dette sprog.

Der var hans egen dygtighed, der

bragte ham frem, dog bistået af flere heldige omstændigheder. Den første var, at han havde den velhavende onkel i Aalborg, til hvem han vovede at flygte, og som havde så store midler, at han kunne befri både Niels og hans broder for stavnsbåndets tvang.

I København begyndte han en beskeden handel i en kælder i Admiralgade.

Ryberg udfoldede allerede i året 1752 – to år efter sin ankomst til København – en livlig virksomhed, der vel var lige så stor som den, manges købmand i København nåede frem til i løbet af et langt liv. De kendte forretninger i 1752 viser, at Ryberg allerede da var slået ind på nogle af de handelsgrene, han dyrkede livet igennem: import af kolonialvarer og europæiske varer samt handel med danske landbrugs- og fiskeriartikler.

Omkring nytår 1756 indtraf den anden heldige omstændighed i hans liv, vel den mest skelsættende i hans karriere som handelsmand, nemlig at han kom i kompagni med den unge Thygesen af det velstående handelshus, der både havde anseelige midler og gode forbindelser med andre velstående unge. Firmaet Ryberg og Thygesen kastede sig straks ud i den nyåbnede vestindiske handel, og det blev næsten omgående et af de førende i denne vigtige handelsgren.

Fra 1760-63 fik Ryberg desuden den opgave at virke som bestyrer af handelen på Island og Finmarken. Denne ingenlunde lette opgave klarede han med held og dygtighed, men samtidig på en meget lidt human måde.

I 1775 købte han Thygesen ud af firmaet, og herefter handlede han alene indtil 1789, da han optog nye kompagnoner.

I hele perioden 1764-1804 handlede han livligt med indenlandske varer. Denne handel blev især af betydning i forbindelse med Rybergs virksomhed som indkøbskommissionær for marinen, en funktion, der med få afbrydelser varede fra 1764-1804, og som synes at have givet ham gode fortjenester i de første mange år. I 1784 erhvervede han næsten en monopolstilling i handlen på USA, og det blev en meget fordelagtig forretning for ham, da han både aftog de værdifulde produkter fra Vestindien og kunne tjene på returladningerne.

Som direktør i Asiatick Kompagni er det tydeligt, at han i krigsårene 1776-83 var selskabets ledende skikkelse. Den asiatiske handel var gennem mange år et af de gode og mest betydningsfulde aktiver for huset.

I dansk forsikringshistorie tilkommer der med rette Ryberg en fremragende plads, da han tog initiativet til oprettelse af en privat søforsikring i Danmark.

Direkte i statens tjeneste virkede han fra 1771 som direktør i »Den almindelige Pleieanstalt«, som han søgte at gøre til et instrument til landets industrialisering, både med almindelige profithensyn og valutabesparelse som mål, men vel mest som middel til beskæftigelse af de fattige.

Den 22. marts 1771 nedsatte Struensee en direktion til at reorganisere fattigvæsenet, og til medlem udpegedes bl.a. Ryberg. Under den nye direktion sorterede ikke blot Almindeligt Hospital, men også en række stifelser, der tidligere havde sin egen ledelse: Opfostringshuset, Vajsenhuset, Børnehuset og Sct. Hans Hospital.

I en instruks fra Rybergs hånd står der bl.a., at folk, der mangler arbejde, skal henvises til et magasin, hvor de skal blive forsynet med råmaterialer og redskaber til at spinde, væve eller strikke. Det foreslås ligeledes, at børnene i sognets fattigskoler skulle undervises i håndarbejde.

Instruksen er i øvrigt rig på fornuftige bestemmelser, som f.eks. at fattige børn, der sættes i kost hos private, skulle forhøres om deres behandling hver fjerde uge, før plejepengene udbetaltes, og at fattige, der boede hjemme, hellere måtte få hjælp i naturalier end i penge.

Ryberg virkede i direktionen for Pleieanstalten til dens ophævelse. Fra hans indberetninger til kongen citeres: »Så snart dette embede var mig betroet, gik plejedirektionens fornemmeste bestræbelser ud på at opfinde den slags hovedarbejde, som for den almindelige fattige almue var mest passende og for landet i særdeleshed mest nødvendige«. Det arbejde, han anså for det mest passende, var hør- og bomuldsspinderi samt vævning.

Det blev måske hans største skuffelse, at denne plan hurtigt blev kvalt af en kortsynet finansstyrelse.

Mere tilfredsstillende synes han at have fundet i sin private virksomhed. Noget af det, der interesserede ham mest, var hans godser eller i hvert fald »Frederiksgave«, som han følte sig nært knyttet til. I 1774 begyndte han at bygge den nye, elegante hovedbygning.

For Ryberg blev »Frederiksgave« vel først og fremmest en lystgård, men det udelukkede ikke, at han opnåede at få selve driften til at forrente sig ganske godt. Dette skete dog ikke på bekostning af godsets bønder og husmænd, for hvem han uden tvivl var en meget human herre.

Ville en bonde ombygge og forbedre sin fæstegård, kunne han få gratis savskåret tømmer fra godsets skove og brændte sten fra et nyanlagt teglværk. Til ungdommen lod han her opføre to skoler og lod for egen regning to unge mænd oplære på seminariet i Kiel. Han lønnede også en en distriktslæge for godsets beboere og indkaldte en ordenlig uddannet jordemoder.

Hans medfølelse med de dårligst stillede i samfundet var uden tvivl ægte. Det bedste vidnesbyrd herom er hans kamp for at bevare »Den almindelige Pleieanstalt« og ligeledes hans bestræbelser for at opbygge en omfattende tekstilvirksomhed til gavn for de fattige klasser.

Ryberg ventede sig store ting i retning af folkelig opdragelse ved hjemmeindustriens indførelse. Den ville opdrage til »Moralitetens og folkets forbedring, da det er nok som bekendt, at naar ungdommen ikke vænnes

til arbejde, vokser den op til laster og dårligheder. Og endelig i henseende til landets indvortes rigdom og balance, er det ved Pleieanstalten bleven bevist, at naar det fattigste pigebarn, som betler på gaden, er antaget til lære i hørspinding i sit 8.de år, og hun bliver ved i denne undervisning et par års tid, kan hun ved at spinde fra morgen til aften tjene 7 til 8 skilling om dagen, en dreng kan tjene 16 skilling, en karl eller pige 16 til 32 skilling«

Også uden for sin egenskab som direktør for Pleieanstalten virkede Ryberg for hjemmeindustriens opkomst. Han sendte unge mennesker udenlands for at sætte sig ind i de bedste metoder, han lod trykke undervisningsvejledninger om hørs tilberedelse, han forskrev vævemestre fra England, og endelig anlagde han i 1778 på sit gods »Øbjerggård« i Kjøng en spindeskole, der blev et mønster og et forbillede for oprettelse af mange lignende skoler rundt i landet. Her samledes under en læsemoder børn fra 4 år, husmandskoner, kvinder, der hidtil havde gået rundt og betlet. En helt ny indtægtskilde for egnen skabtes. Det voksede til en fabrik på 11 bygninger med væve, hvor der årligt vævedes omtrent 10.000 alen linned af alle slags. De, der ikke beskæftigede sig med agerbrug, kunne nu tjene deres brød på Kjøng fabrik. Heller ikke glemte han, at han som ungt menneske var flygtet fra Ryberg for at undgå at blive udskrevet til soldat. Han, der nu var så rig, at han lånte staten og kongen penge, var så mægtig, at han fik knyttet den bestemmelse til væveriet i Kjøng, at de unge mænd, der lærte at væve der, skulle være fritaget for soldatertjeneste. Gennem mange år lod egnens bønder deres sønner lære væveriet på Kjøng Fabrik, for at de kunne undgå soldatertjenesten.

Konferenceråd, Niels Ryberg
(1725-1804)

Ryberg var kun gift i 3 år og havde kun en søn, der efter faderen overtog den meget store forretning, godserne og filantropiske foretagender. Hele det store handelshus ruineredes som så mange andre store forretninger under Danmarks krige med England i begyndelsen af det 19. århundrede.

Konferensråd Niels Ryberg, der fra at være en fæstebondes søn i Salling arbejdede sig op ved sin genialitet som handelsmand, men også ved sin enestående flid og påpasselighed, til at blive en af det 18. århundredes store handelsfyrster i København, døde i en lykkelig stund i 1804, inden ulykkerne brød ind over Danmark og knuste hans værk.

Litteratur: Aage Rasch: Niels Ryberg.
C.C. Clausen: Vore store mænd.
P.F. Sandberg: Niels Ryberg 1725-1804.
Johannes Bang: Fæstebondens sønner.
Dansk biografisk Lexikon.

*Konferensråd Niels Ryberg († 1804) med sønnen Johan Christian Ryberg († 1831) og dennes anden hustru Engelke Charlotte Falbe. I baggrunden »Frederiksgave«
Malet af Jens Juel 1796 – 97. (Statens Museum for Kunst).*

Hedebønder i Vestfjends

Magnus Vistisen

På den tid, hvor stavnsbåndet blev ophævet, og landboreformerne blæste nyt liv i det gamle bondesamfund, lå her i det midt- og vestjyske heden og bredte sig som en næsten endeløs lyngslette. Ja, nogle vil vel sige som en livløs ørken. Men sådan var det trods alt ikke. Et net af livgivende vandløb gjorde det muligt for bønder i spredte enkeltgårde og i små hedelandsbyer at leve en tilværelse her, der, som E. Tang Kristensen siger det, ikke ændrede sig gennem 200 år – »Hvad der passer for år 1800, kan ligeså godt passe for år 1700 og længere tilbage«, siger han. Som årsag her til angiver E.T.K. den store afsondrethed, disse bønder levede under. Men ret beset var stilstanden et almindeligt og uheldigt træk ved hele det danske bondesamfund. Spørgsmålet er, om reformerne kom ligeså tidligt og gennemgribende til hedens bønder, som til bønder i mere frugtbare egne. Og måske er det ligeså vigtigt at søge belyst, om hedebonden var bundet i samme omfang som hans standsfæller fra den gode jord af hoveriarbejdet på hovedgården, og den deraf følgende undertrykkelse og forkuelse.

Den opfattelse gør sig gældende, at det generelt var værre for de sjællandske bønder end for de jyske, og man kan sandsynligvis gå et skridt videre og sige, at hedebønderne kom en smule lettere om ved hoveriarbejdet end andre jyske bønder.

Det sikreste er imidlertid at drage ind i hedelandet. Har man da set sig grundigt om i et bestemt område, kan man sige noget om, hvordan det har været netop dér.

Derimod kan man tale om fælles træk med hensyn til hedebøndernes måde at drive landbrug på, fordi man her har med fælles forudsætninger at gøre.

At drive ekstensivt landbrug vil vel sige, at man baserer det på at holde husdyr, som selv for en stor del kan opsøge føden, mens bonden og hans folk først og fremmest har til opgave at skaffe vinterfoder til dyrene på engarealerne og i selve heden.

Sådan blev det for de egentlige hedebønder i modsætning til hedeopdyrkerne, der ville omskabe heden til agerland.

Når bonden og hans folk en sommerdag drog i engen for at bjærge hø, og får, geder, køer og enkelte heste samtidig græssede på tilstødende engarealer, kunne det mest af alt ligne en idyl. Men kunne bonden og hans folk regne med at få lov til at blive ved arbejdet i det gode vejr? – eller måtte

de frygte, at der kom bud fra herregården, på hvis enge, solen vel også kastede sit guld?

Skulle der være tale om en udpræget enestegård, for at bonden kunne føle sig sikker for hovbud? Eller kunne det heller ikke slå til?

Vi ved ihvertfald, at fæsteren af en gård som »Svanesøgård« har haft samme forpligtelser som sine standsfæller i Åkjær og Fly, fordi gården trods sin isolerede beliggenhed lå ligeså nær, ja, nærmere hovedgården »Estvadgård«, end de Åkjær- og Flygårde. Sådan har det været indtil 1744, da en tidligere ridefoged fra Estvadgård, købte gården til selveje. Det ved vi fra afdøde arkivar P.K. Hofmansens undersøgelser, og det er også her fra vi ved, at gården i begyndelsen af 1700-tallet havde ligget hen som ødegård.

Jakob Kudahl fra Fly, som døde 1979, drev gennem mange år omfattende arkivstudier. Han nåede i sine sidste år at få nedfældet nogle af resultaterne af sine undersøgelser. Heraf og fra Hofmansens afhandlinger ved vi, at det blev mærkbart anderledes for fæstebønderne under Estvadgård, da »sekretæren«, som han blev kaldt, Johan Severin Bentzon, overtog godset efter Brøndsdorff i 1725.

Bentzon ville have arbejde ud af sine fæstebønder, hellere end afgifter, fortæller Jakob Kudahl og P.K. Hofmansen samstemmende. Det fik fæsterne i Trevad, Åkjær og Fly også at mærke. De havde tidligere under Brøndsdorff oppebåret en ordning, hvorefter de slap for en del af hoveriarbejdet imod at erlægge en mindre afgift pr. td. hartkorn. Tilmeld måtte de ofte lide under Bentzons retslige sammenstød med andre godsbesiddere. Således fortæller Hofmansen, at der opstod problemer i den tid, Svansøgård tilhørte Lucas Kjærulf. Da blev bønder fra Fly sogn dels tiltalt, dels indkaldt som vidner i en sag rejst af Kjærulf mod dem, fordi de havde slået og bjærget lyng på Svansøgårds hede. Da man samtidig får at vide, at en del af lyngen var blevet kørt til Estvadgård, ligger det nær at antage, at »Nådigherren« stod bag. De tiltalte bønder erklærede forslagene, at de ikke så nøje kendte skellet mellem Svansøgårds og Fly-gårdenes hedelodder. Det lyder ikke sandsynligt, at bønder skulle være uvidende om et så vedkommende emne. Men denne retstrætte fortæller på sin egen måde, at heden blev udnyttet af såvel bønder som herremænd.

Bøndergodset i Fly var fordelt på flere godsbesiddere, men en betragtelig del tilhørte Estvadgård på Bentzons tid, og han havde personligt øget fæstegodset i Fly ved tilkøb af fem gårde.

Nordvest for Fly, i nærheden af Svansøgård og ikke langt fra Karup Å påvises stadig et net af vejspor, det ene slaw ved siden af det andet i flere meters bredde. En lokal tradition har villet udlægge dem som resterne af gamle hovspor fra den tid, da nogle af bønderne i Fly gjorde hoveritjeneste på Estvadgård. (Oprindelsen er dog usikker).

Vridsted ligger en milsvej sydligere. Så meget nærmere er man samtidig kommet Alheden. Ifølge Jakob Kudahl har bønderne her været fri for hoveritjeneste og istedet skullet betale en årlig afgift pr. td. hartkorn. I 1773 bliver hele byen solgt af handelsmand Nybo i Viborg til en anden handelsmand, den navnkundige og driftige fjandbo, Jens Feldingbjerg, som Åkjær har fortalt om i »Muld og mænd«. Prisen for de otte gårde og et boel, som byen bestod af, (foruden kirke og præstegård) var vist ikke særlig imponerende, 1450 rdl. Fyrrer år tidligere måtte »sekretæren«, hr. Bentzon, give 2000 rdl. for fem gårde, han da, som overfor nævnt, havde købt i Fly. Der har hørt store hedelodder til gårdene, og mod vest og nord brede engene sig. Det betød sikker græsning og mulighed for at bjærge vinterfoder.

Alle gårdene, præstegården undtaget, har ligget vest for vejen gennem byen. I sin afhandling: »Gamle fjandboansigter fra Vridsted sogn«, fortæller J.P. Lundø (tidl. præst i Vridsted) om et maleri, som i 1880'erne blev malet af byen. Byen har da haft tydelig karakter af hedelandsby, bar og skaldet og med lyng helt ind til det østlige kirkedige.

Som et forsøg på at ridse et par skitser af menneskelig udfoldelse i byen fra slutningen af det 18. årh. og fra det 19. årh. vil det være fristende at tage fat på en begyndelse hertil, som Kudahl har gjort. Han fortæller om Toftegård, at den omkring 1812 blev købt af Jakob Jensen fra Baggessgård i Fly. Det er et køb, som fortæller om en anden hård side af bondens tilværelse dengang. Jakob Jensen købte nemlig ikke gården til sig selv, men til sin søn, Christian, for at få ham fri fra soldatertjenesten. Christian havde været soldat i 10 år. Tjenestetiden var nok otte år, men på grund af de urolige tider fortsatte tjenesten ofte derudover. Man kunne blive fritaget, hvis man kunne dokumentere, at man havde ejendom.

Det havde Christian nu. Han overtog Toftegård, giftede sig med en datter fra Nr. Dueholm, Lene Marie Christensdatter, som året efter fødte ham en datter. (Mette Marie, som siden blev sognefogedkone i Vridsted). To år efter døde Christian Jakobsen, kun 39 år gammel. Man sagde, at hans helbred havde taget skade under den hårde soldatertjeneste.

Lidt syd for Toftegård lå to gårde, som begge hed Søndergård. I 1787 boede i den ene af dem en 73 årig mand ved navn Morten Nielsen. Fra et par slægtshistoriske arbejder ved vi, at han kom til Vridsted omkring 1771. Da havde han et stykke tid været enkemand. Men i 1771 gifter han sig med den 25 år yngre Kirsten Madsdatter fra Ravnholt i Thorning sogn. Morten kom måske også der fra, men han er født i Høgild. Morten og Kirsten fik to sønner. Den ene hed Mads, og han flyttede siden til Vinderslev ved Kjellerup. - Det var langt dengang. Den anden søn hed Niels. Han blev fæster af gården efter sin far og købte den til selveje af Jens Feldingbjergs enke omkring 1800. Det var i hans tid, at gården blev flyttet til sin

nuværende beliggenhed syd for byen, og han gav den navneforandring til Holmgård

Niels Mortensen købte gården for 190 rdl., og så tog han ellers fat på at forbedre og købe til. Historien om ham er et kraftigt vidnesbyrd om reformernes gennemslagskraft, selv i en lille hedelandsby. I 1807 solgte han gården for 1950 rdl. Forskellen i købs- og salgspris har ikke alene haft årsag i de forbedringer og tilkøb, som Niels Mortensen havde foretaget, men skyldtes også den almindelige prisudvikling. Niels Mortensen købte Haugård i Fly, hvis jordtilliggende blev kendeligt forøget ved forskellige tilkøb, foretaget af hans søn, Peder Nielsen.

Set ud fra et sådant eksempel var der grøde i tiden omkring frigørelsens begyndelse, også i et fattigt hedesogn. Måske havde udviklingen let ved at få fat her, fordi fæsterne på hedegårdene i lidt højere grad var vant til at træffe egne beslutninger. Den anden gård, som lå ved siden af Toftegård, blev ikke flyttet ud på marken.

Det var her, at Niels Piersen årtier senere overtog gården efter sin far. Niels var måske ikke en fremstormende type, men havde rige menneskelige egenskaber. J.P. Lundø omtaler i sin afhandling i Viborg amts årbog for 1938 sit indtryk af denne fjandbobonde.

Da har udviklingen sat sine spor i flere retninger. Bonden har fået værddighed gennem dette at være ejer af »sin gård«. Junigrundloven og højskolerne har været medformere af »den ny tids bonde«.

Samtidig blæste de to store vækkelsesretninger, den grundvigske og Indre Mission, nyt åndeligt liv ind gennem så at sige hver en gårdport. Adskillige bønder blev vækkede til bevidsthed om troen og fædrelandet.

Niels Piersen hørte den gamle tid til. Han var kritisk indstillet overfor nye metoder, redskaber og afgrøder i landbruget. Han troede således ikke på, at der kunne komme noget godt ud af hverken mejeridrift eller roedyrkning. Roedyrkingen var efter Niels's mening dømt til at mislykkes. Han sagde, gengivet efter Lundø: »Det kan aldrig være sundt og godt, der den meste part gror nede under jorden og hverken får luft eller sol«. Niels forudså, at kreaturerne ville »få tuberkler af alle de roer«.

Niels Piersen lod sig ikke binde til hverken de grundvigske eller missionsfolkene. Han stod vel midt imellem, som Lundø siger det. I sine sidste år var han stærkt optaget af tanken om livet efter døden, for som han sagde, da Lundø besøgte ham ved dødslejet: »En vil nødigt miste sin himmerigspart«.

Også hedelandsbyen havde fået nyt liv. Meninger brødes og prøvedes. Efter den travle arbejdsdag samledes man i missionshuset eller forsamlingshuset for at vederkvæge sig åndeligt.

Traditionen var stadig en virkelighed, men der var kommet bevægelse over livet i landsbyen.

Karupå var (og er) Fjends herreds grænse mod vest. Men åen var ikke blot grænsen mellem to herreder. Den dannede også skellet mellem to slags landskaber. Vest for åen bredte sig den store Karup hedeflade i al sin brunklædte ensformighed, kun afbrudt af skrænter og bakke drag ned mod Flyndersø og Stubbergård sø. Mod øst derimod løftede landskabet sig i bakke drag efter bakke drag ind i Fjends herred, som på den måde fik sine mange smukke dalstrøg.

Hulvejenes mangfoldighed nærrede folkefantasi og overtroen. Men hulveje og andre veje var også nøgtern virkelighed, når det drejede sig om handel, stuedrift og menneskelig samkvem.

Hans Smidth har tegnet ved Smollerup. Velsagtens i Østfjends. Men det kunne også være Smollerup ved Flyndersø i nord, mellem Estvad og Børs.

De fremsynede bønder og »Studekongen af Salling«.

(Skolestriden i Rødding sogn).

Ved Frits Hedegaard Eriksen og Leo Bisgård Andersen

Med »Anordning for almueskolevæsenet på landet i Danmark« af 29. juli 1814 strammede centralstyret sit greb om samfundsopdragelsen i Danmark.

Anordningen var en følge af de store landboreformer med bl.a. stavnsbåndsløsningen fra slutningen af 1700 tallet.

Anordningen blev til i lyset af oplysningstidens tanker om skoleforbedringer, så den enkelte bonde fik elementære færdigheder i læsning, skrivning og religion.

Betaling af skolevæsenet skete ved ligning i lokalsamfundet ud fra den enkeltes økonomiske formåen.

Hverken bønderne eller proprietæren i Rødding-Krejbjerg sogne i Salling mødte nyskabelsen med nogen form for begejstring. Den blev opfattet som en regulær trussel mod såvel økonomisk som kulturel selvstændighed!

Det var ikke noget nyt. I 1736, hvor Chr. VI udsender den egentlige første danske skoleforordning, og de økonomiske forpligtelser blev fordelt på samtlige af landbosamfundets medlemmer, var man i Rødding-Krejbjerg også imod.

I 1739 førtes der lange forhandlinger i Rødding-Krejbjerg om bygningen af en skolestue, som loven påbød. Man havde en ypperlig god degn, og der blev foreslået at bygge tre fag skolestue til degneboligen i Rødding. Det blev ikke til noget – man enedes nemlig om, at børnene kunne være i degnens dagligstue, og i Krejbjerg kunne man holde en skikkelig ung mand til at læse med de små børn. Hermed slap herremanden for at bygge skolestuen, og bymændene fik ingen vedligeholdelsesudgifter.¹⁾

Den opfattelse, at det var unødvendig med skolekundskaaber for almindelige folks børn, var tilsyneladende almindelig i 1739. Den var sandsynligvis også almindelig i 1788, hvor stavnsbåndet ophæves, og opfattelsen havde åbenbart ikke ændret sig i 1814, hvor anordningen kommer. For i 1817 idømtes Nis Nissen en mulkt for sin forsømmelighed i forbindelse

med vedligeholdelsen af degneboligen og fik pålæg om at bygge en ny skole. ²⁾).

Hvornår turde og ville fæstebonden forlange bedre vilkår for sine efterkommeres uddannelse? Hvornår var bonden klar over, at det var nødvendigt? Og hvornår ville han også betale for det?

Skolestriden i Rødding sogn i Salling

*Approbatoren paa Skoleplanen
for Rødding Sogn.*

Allerede i 1816 fik skolekommissionen i Rødding udfærdiget en skoleplan, og i 1818 fik den kancelliets papir på, at skoleplanen var i overensstemmelse med anordningens intentioner. ³⁾

Det var en lovende start; ⁴⁾ men herved blev det også i meget lang tid.

Proprietær Nis Nissen, »Studekongen af Salling«, havde meget svært ved at forlige sig med den tanke, at skolen skulle bekostes over hartkornet. Hans fæstebønder var heller ikke spor begejstrede for den ordning. Endnu værre bekom det dem dog, at de måtte undvære børnenes arbejdskraft, mens de var i skole.

De umage parter, proprietæren og hans fæstebønder, dannede en alliance med det udtalte mål at gøre skolen så enkel og billig som muligt.

Alliancen udfordrede især præsten, lokalstyrets nye »herremand«. Han var centralstyrets mand i Rødding, og han vogtede nidkært over, at de nye »væsener« fungerede efter centralstyrets direktiver.

Det pinte den stolte »Studekonge af Salling«, at han skulle yde »store summer« til de nye »væsener«, der dybest set var symboler på hans egen svindende magt i samfundet. Og det pinte bønderne, at de enddog selv skulle betale til den skole, som »stjal« deres arbejdskraft, børnene.

På det lidt længere sigt viste alliancen mellem fortidens mand, proprietæren, og fremtidens mænd, bønderne, at være umulig. Bøndernes modstand mod skolen var svindende, og Nissens voksende. Sidst i 1830'erne var afstanden mellem »Studekongen af Salling« og hans fæstebønder blevet så stor, at alliancen bristede med et sådant brag, at det gav genlyd det næste årti.

Bønderne tog nu præstens, centralstyrets, parti. Fattig- og skolevæsenerne, som de efter bedste evne havde saboteret, skulle nu bringes til at fungere. Den skole, fædrene havde raset over, kunne sønnerne ikke få nok af.

Sønnerne, der havde været »tvunget« i skole, var det nemlig, som nu overtog fædrenes pladser i fattig- og skolekommissionen. Og de tog kampen op med Nissen – stærkt opmuntret af præsten.

I 1838 rottede præst og bønder sig sammen og smed Nissen ud af såvel skole- som fattigkommissionen. Begrundelsen var pligtforsømmelse. Studekongen var rasende og besværede sig hos diverse myndigheder over de formastelige. Uden mindste effekt. Bønderne og præsten nød de centrale myndigheders uforbeholdne støtte.

Træerne skulle dog ikke få lov at vokse ind i himlen – end ikke for fremtidens mænd, bønderne.

Den 13. august 1841 fik landet en ny landkommunallov. Skole- og fattigvæsenet skulle høre under det nye sogneforstanderskab. Nissen var født medlem af sogneforstanderskabet akkurat som præsten.

Bønderne, præsten og studekongen kunne genoptage deres bitre og nådesløse kamp på den nye scene, og det gjorde de så – efter en kort pause.

Den tilsyneladende fordragelighed, der prægede de første møder i sogneforstanderskabet, afløstes nemlig den 7. april 1843 af en hadsk konflikt mellem præst og bønder på den ene side og studekongen på den anden.

Det, der satte sindene i kog, var nok engang bidragene til skolevæsenet. Sogneforstandskabet hævdede Nissens overordentlige bidrag fra 2 rigsdaler til 4 rigsdaler halvårligt – småpenge for studekongen – men han ville ikke betale.

Nissen var blevet tirret. »Havde jeg været en gammel kælling, kunne præsten let have forskrækket mig i dag« ... men »han bruser højt op, det passer sig godt for en præst; det klæder rigtig smukt en præst. Og så var det dog kun kællingeludder«. ⁵⁾

Da studekongen tog afsked med præsten, var det med følgende salut: »Jeg vil Fanden tage mig ikke lade mig sk... på af Dem!«.

Det var den 13. april 1843.

Bønderne og præsten var umiddelbart voldsomt fortørnede over proprietærens opførsel; fortørrnelsen blev ikke mindre, da han fremsatte trusler mod to af sine egne fæstebønder, som var sogneforstandere. Men de forstod sammen med præsten at vende studekongens opførsel til egen fordel!

Præsten, som ikke var nogen novice, når det gjaldt strategisk planlægning, så snart, at Nissen havde spillet sogneforstanderskabet et godt kort i hænde:

Såvel bønderne som præsten havde fra sogneforstanderskabets etablering pønset på at ekskludere studekongen. Nu havde de måske chancen.

Sogneforstanderne (med undtagelse af Nis Nissen) klagede til amtsrådet over studekongens opførsel. De ville gerne have en melding, om det nu gik an at ekskludere proprietæren. Amtsrådet ville nødigt have noget i

klemme og svarede den 24. maj 1843, ⁶⁾ at sogneforstanderskabet selv måtte afgøre, om Nissen efter gældende lov kunne ekskluderes for sin optræden.

Nu rystede sogneforstanderne på hånden. De havde i mange år trygt kunnet overlade gennemførelsen af ubehagelige beslutninger til højere myndigheder. Nu skulle de pludselig stå med ansvaret helt alene. Det turde de ikke.

Præsten fandt på råd. Han kontaktede provst Møller, Breum. Provsten var pastorens nærmeste foresatte, og så var han medlem af amtsrådet. Præsten bad ham på sogneforstanderskabets vegne udlægge amtsrådets tekst.

Allerede den 27. maj ⁷⁾ forelå Møllers svar. Provsten var ikke et øjeblik i tvivl om, at Nissen efter amtsrådets mening kunne ekskluderes.

Sogneforstanderne ekskluderede derfor proprietæren, nu da opbakningen var på plads.

Det ville studekongen naturligvis ikke finde sig i. Han klagede, og nu skulle sogneforstandernes bange anelser vise sig at være velbegrundede. Provstens udlægning af amtsrådets brev viste sig nemlig uden hold i virkeligheden, og den 19. februar 1844 annullerede amtsrådet Nissens eksklusion.

Den 18. april 1844 indtog proprietæren så atter sin plads i sogneforstanderskabet, og han havde tilsyneladende hverken mistet sin vitalitet eller trættelyst. Det kom nemlig straks til et voldsomt opgør mellem præst og proprietær, der bramfrit læste pastoren teksten.

Havde studekongen ikke tidligere gjort sig fortjent til eksklusion, så havde han det da ubetinget nu, nærmest tryglede pastor Henriksen Rosendahl i sin indberetning over mødet.

Sogneforstanderne havde ikke rigtigt mod på at ekskludere Nissen af egen drift, og ingen højere myndighed ville trods indberetningen gøre det ubehagelige arbejde for dem. Proprietæren blev altså siddende.

Fra centralt hold prøvede man at tale stridsmændene til fornuft. De blev indkaldt til et forligsmøde i Skive præstegård. Mødet fandt sted den 23. april 1844.

Det blev dog ikke noget forsoningsmøde. Nissen følte sin ære krænket. Han ønskede ikke forlig; han ønskede proces! Og det fik han.

Studekongen anlagde en injuriersag mod pastor Henriksen Rosendahl, provst Møller og bønderne Christen Stampe, Niels Laustsen, Søren Espersen, Laust Jensen og Berthel Nørgaard.

Efter adskillige retsmøder ved Skive ret afviste dommer Horn sagen, og Nissen blev dømt til at betale hver af de indstævnedes 5 rigsdaler i kost og fortæring. ⁸⁾

Proprietæren ankede straks dommen. Overretten ville imidlertid ikke dømme i sagen; men det blev bestemt, at den skulle gå om ved underinstansen.⁹⁾

Tilbage til Skive ret. Hele møllen nok engang! Og nu fik studekongen virkelig æresoprejsning. Provst Møller blev idømt en bøde på 20 rigsdaler for ærekrænkende udtalelser, bønderne slap med hver en bøde på 5 rigsdaler. Men pastor Henriksen Rosendahl, han gik fri! Proprietæren havde nemlig indgået forlig med ham.

Hovedmodstanderne, præsten og proprietæren, havde indgået forlig i personsagen. Provsten og bønderne måtte bide i det sure æble og give studekongen æresoprejsning.

Hvordan gik det så med stridens kerne, Nissens overordentlige bidrag til skolevæsenet i Rødding. Jo, han måtte skam pænt betale de 5 rigsdaler i overordentligt bidrag. »Studekongen af Salling« var i sandhed en prøvet mand. Når han endelig sejrede, var det den forkerte sejr. Han sejrede i nogle ubetydelige persontvistigheder. I kampen for at bevare sine privilegier led han det ene sviende nederlag efter det andet. Han var og blev fortidens mand, tilhørte en æt, der havde fremtiden bag sig.

Sejrherrerne, bønderne, ejede fremtiden. Bertel Nørgård, som var blandt de mest trættekære bønder, lærte meget i sine kampe mod Nissen. Han tog den nye tid i besiddelse, også ved at oprette »Den højere bondeskole i Krejbjerg 1851, men den historie må fortælles af andre.

Noter:

- 1) Fra Skivebogen 1950, side 113
- 2) Skive Folkeblad, 26 oktober, 1911
- 3) Rødding skolekommissionsprotokol 1817-1841
- 4) Rødding skolekommissionsprotokol 1817-1841
- 5) Sallinglands Hrdr 1688 Dokumenter til justitsprotokollen 1844/45 Sag nr 9/1844
- 6) Sallinglands Hrdr 1688 Dokumenter til justitsprotokollen 1844/45 Sag nr 9/1844
- 7) Sallinglands Hrdr 1688 Dokumenter til justitsprotokollen 1844/45 Sag nr 9/1844
- 8) Sallinglands Hrdr 1688 Dokumenter til justitsprotokollen 1844/45 Sag nr 9/1844
- 9) Sallinglands Hrdr 1688 Dokumenter til justitsprotokollen 1844/45 Sag nr 9/1844

Arbejderbevægelsen

ved Jørgen D. Jensen

Andelsbevægelsen gav bønderne økonomisk fremgang. Partiet venstre, folkehøjskolerne og andre initiativer gav bønderne mulighed for at blande sig i samfundslivet. En større del af danskerne havde fået det bedre, men lønarbejdere stod stadig uden organisationer, der kunne skaffe dem bedre kår.

Først i 1890'erne skabtes der i Skive stabile faglige og politiske organisationer indenfor arbejderbevægelsen.

Udviklingen på landet skabte fremgang for byen. I Skive steg befolkningstallet fra ca. 500 i år 1800 til ca. 1500 i 1850, 3.800 i 1890 og over 5.000 i år 1900. Mange af disse mennesker blev lønarbejdere i de nye virksomheder, der opstod i byen. Virksomheder, der ofte havde direkte relationer til landbruget. Byens hastige vækst skabte også arbejde til mange bygningshåndværkere.

Jernstøberiet

I 1881 startede to brødre byggeriet af et jernstøberi på engen øst for åen på det nuværende Østerbro. De havde tidligere haft et lille primitivt jernstøberi i Yttrup og havde luret sig til lidt af teknikken ved at besøge støberiet i Nykøbing. Ved starten blev der ansat 10 mand, men jernstøberiet udviklede sig hurtigt til at blive byens største virksomhed. I slutningen af

Skive ny Jernstøberi

er sorteret med Støbegods, som anbefales ærede Forbrugere. Bestillinger paa **Ring-tromler** og **Saemaskiner** af nyeste og bedste Construction bedes snarest anmeldte for Leveringer, som skulle skee i Foraaret. Letgaaende Hakkelsesmaskiner med 1 og 2 Knive haves paa Lager.

Solide, meget letgaaende **Hestegange** for 1 a 2 Heste leveres til enhver Tid. **Centrifuger & Hjørneværker** opstilles; vore Hestegange egne sig fortrinlig som Drivkraft dertil. **Tærskemaskiner**, med og uden **Halmrystere**, af solid, nyeste og bedste Construction leveres opstillede. **Pumper** haves altid færdige. Opstilling af **Pumper & Vandledninger** besorges ved vore ærede Folk.

Jernvinduer i alle Faconer og Størrelser haves i stort Udvalg. **Centrifugalblæsere**, særlig anbefalende for Smede, haves paa Oplag, ligesom **samme kan sees i Brug paa Støberiet.**

Announce i Skive Avis den 1. marts 1883. Varesortimentet fortæller sit om virksomhedens afhængighed af fremgangen i landbruget.

1890'erne arbejdede der over 40 mand med produktionen af landbrugsmaskiner, dampkedler, centrifuger, støbegods til vindmøller, kakkellovne og meget andet.

Arbejderne rører på sig

I begyndelsen af 1870'erne ses de første tegn på røre blandt lønarbejderne. I Skive Avis optræder flere annoncer, hvor de kundgør, at nu er arbejdslønnen steget. Om disse annoncer så vitterligt har givet en højere løn ved vi ikke. Et enkelt fag, skræderne, stiftede en fagforening i 1876, men måtte opgive igen. Tiden var endnu ikke moden til faglig organisering, men andre foreninger var med til at bane vejen. De uddannede håndværkersvende havde stiftet en sygekasse helt tilbage i 1849, og i 1879 fik arbejdsmændene egen sygekasse.

Samfundet var stærkt standsopdelt, derfor kunne man ikke være i sygekasse sammen. Det gjalt også selskabslivet. Borgerskabet samledes i Borger- og Haandværkerforeningen, de ansatte på kontorer og i butikkerne i Handels- og Kontoristforeningen, svendene i Svendeforeningen »Heimdal« og arbejdsmændene i Skive Arbejderforening.

Specielt »Heimdal« stiftet i 1882 er vigtig for udviklingen af arbejderbevægelsen i Skive. Foreningen afholdt baller, udflugter, fastelavn og diskussionsmøder. Den havde fast foreningslokale og en bogsamling. Svendene fik derved et fast samlingssted, hvor de kunne læse aviser, låne bøger og diskutere stor og småt. Flere af de folk, der senere er med til at stifte fagforeningerne og socialdemokratiet i 1890'erne, var med i Heimdal og har sikkert her drøftet de nye ideer om socialisme og faglig organisering godt og grundigt.

Formerne var blandt de første

Da den faglige organisering endeligt slog igennem, var det metalområdet, byggefagene og slagteriarbejderne, der kom til at føre an som de stærkest organiserede. Formerne på støberiet forsøgte for første gang at oprette en fagforening i 1888. Den opløstes igen, men den 7. juli 1892 lykkes det dem at stifte en bæredygtig fagforening. Samme år startede et 8-mands sangkor på jernstøberiet. Dette sangkor tog i 1894 initiativ til at stifte »Skive Arbejdersangforening«, der var den første forening på egnen, som fik en rød fane.

Som byens største virksomhed havde jernstøberiet naturligvis stor betydning for arbejderbevægelsens gennembrud. På et billede af de ansatte på Jernstøberiet fra 1893 finder vi nogen af de centrale personer, som var med ved opstarten af arbejderbevægelsens organisationer. Det gælder:

- Former Lars Peter Larsen, som var medstifter af formernes første fagfor-

De ansatte på Jernstøberiet 1893.

Øverste række fra venstre ses bl.a. Johs. Sneider, Chr. Jensen, former Jensen, Bønnelykke, modelsnedker C. Jensen.

2. række: Former Lars Peter Larsen, smed Larsen, former H. Henriksen, smed Neumann, A. Jeppesen, P. Villadsen, Søren Andersen.

3. række: Jernstøber C. Nielsen, renser Jens Jensen, Jacob Pedersen, snedker Chr. Vistisen, drejer J. Christensen, Jens Sund, arbejdsmand Jens Bilstrup, Laurits Pedersen.

4. række: Former Frits Poulsen, smed Hans Kristensen, former A.E. Pedersen, arbejdsmand Niels Pedersen, former Sørensen, Knudsen.

ening i 1888. Han deltog også da den første socialdemokratiske partiforening blev etableret i 1891.

- Former Frits Nielsen, der blev den første formand for Arbejdernes Fællesorganisation, da denne blev stiftet i 1893.

- Smed Neumann, som blev formand for smedenes fagforening ved stiftelsen i 1893. Han var en tid også dirigent for arbejdsangforeningens kor.

- Smed Hans Kristensen, der afløste Neumann som smedeformand i 1896. Hans Kristensen blev senere værkfører på virksomheden.

- Arbejdsmand Jens Bilstrup, som var næstformand for arbejdsmændenes fagforening fra 1897 til 1899.

Skive Andelsmejeri og murerne

I marts måned 1893 udbryder der en murerstrejke, hvor murerne forlanger arbejdstiden sat ned, og hvor de forlanger en lønstigning til 33 øre i timen. Det vil mestrene ikke gå ind på. Derfor kommer strejken til at vare i 5 uger. Murerne får stoppet strejken, ved at de tager et overraskende skridt i den faglige kamp. Man skulle dengang igang med at bygge mejeriet i Thomsensgade. Murersvendene valgte at byde på byggeriet af mejeriet ved licitationen, og deres bud var 70 kr. under det laveste bud fra byens mestre. Den lavestbydende mester, der tilbød at lave arbejdet for 1.375 kr. fik dog arbejdet.

Men det skyldes alene, at han i sidste øjeblik fik murersvendene til at trække deres tilbud, ved at han går ind på deres krav. Det knækker også byens øvrige mestre, og der indgås et forlig. Murersvendene får som krævet arbejdstiden sat ned, så den fremover gik fra 6 morgen til 6 aften. Tidligere arbejdede man til 7 aften. Lønnen sættes til 30 øre i timen.

Murerstrejken provokerer den konservative Skive Avis. Den kører i foråret 1893 en kampagne imod fagbevægelsen. Men strejken, og måske også Skive Avis' rasen over fagforeningerne og socialismen, får 5 fagforeninger i Skive med ialt 60 medlemmer til at oprette »De samvirkende Fagforeninger i Skive« den 1. maj 1893. Senere ændredes navnet til »Arbejdernes Fællesorganisation«. Fællesorganisationen overtog en del af de arbejdsopgaver, som svendeforeningen »Heimdal« havde haft med at afholde selskabelige arrangementer, og da der ikke var nogen socialdemokratisk partiforening, tog den sig også af at afholde politiske møder med socialdemokratiske agitatorer, bl.a. Peter Sabro.

Den konservative lokalavis var som sagt på nakken af arbejderbevægelsen. Skive Folkeblad, der dengang repræsenterede partiet venstre, var derimod ret venlig stemt overfor den nye bevægelse. Det var dengang, da venstrebønderne og byernes arbejdere havde fælles interesse i opgøret med det konservative parti »Højre«.

Samtlige Fagforeninger

Indbyder herved sine Medlemmer til et Møde Mandag Aften – 1. Maj – Kl. 7½ i Nordbanerestavrationen til Vedtagelse af Fælles Love og Vedtægter. Talrigt Møde udbedes.

Fællesudvalget.

Annonce fra Skive Folkeblad den 29. april 1893. Et fællesudvalg, nedsat af de forskellige fagforeninger indkalder til det stiftende møde i Arbejdernes Fællesorganisation.

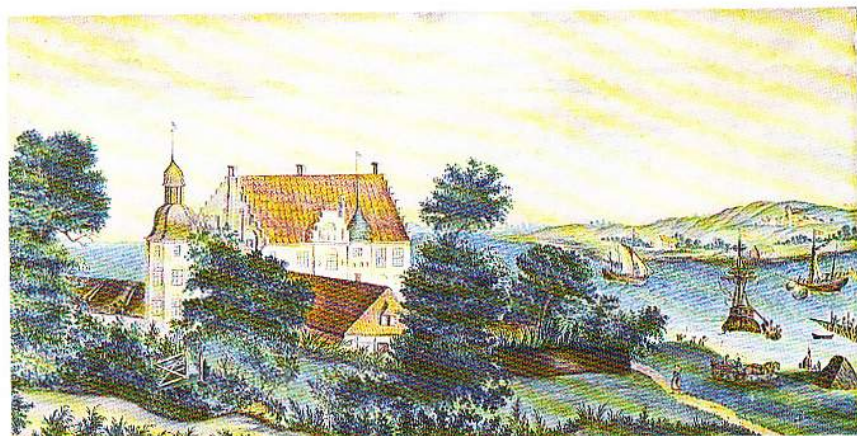
Hvornår blev arbejderbevægelsens lokale organisationer stiftet:

- 1876: Skræderne, opløses igen.
- 1881: Typograferne, opløses i 1897.
- 1888: Formerne, opløses igen.
- 1889: Skræderne. *)
- 1890: Bødkerne.
- 1891: Formerne.
Socialdemokratisk partiforening, opløses i 1892.
- 1892: Murerne, opløses i 1894.
- 1893: Smedene.
Snedkerne.
Fællesorganisationen.
- 1894: Skomagerne.
- 1895: Malerne.
Sadelmagerne.
Slagteriarbejderne.
- 1896: Murerne.
Arbejds mændene.
Rebslagerne.
Tømrerne.
Karetmagerne. *)
- 1897: Bagerne, opløses i 1899.
Pottemagerne.
- 1898: Socialdemokratisk partiforening.

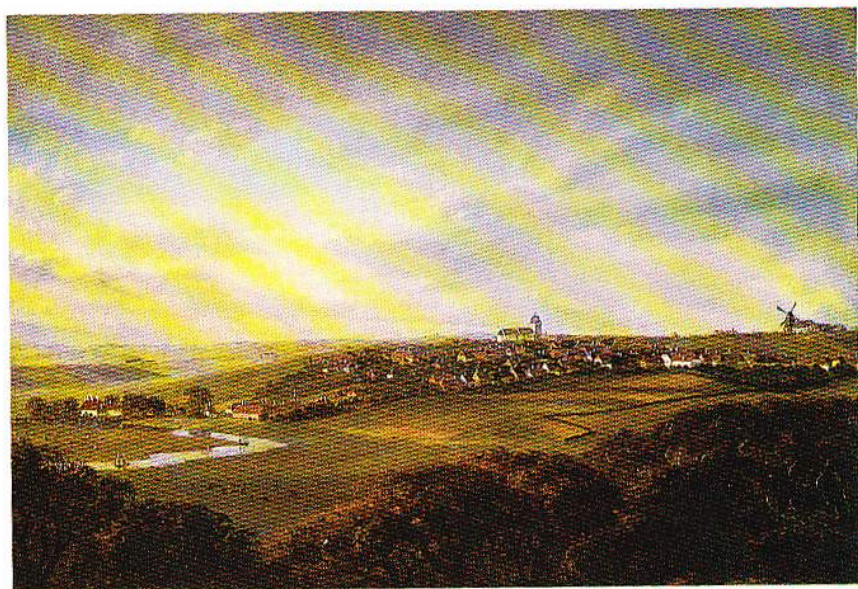
*) Kan være stiftet tidligere.

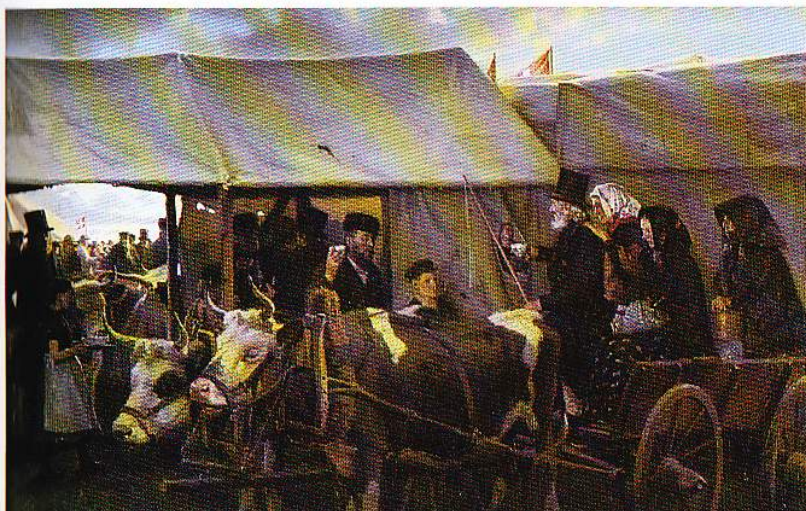
*Allerede fra de var 7 år gamle kom småfolks børn ud at tjene.
- Maleri af Christen Dalsgaard. Omkr. 1850.
(Tilh. Skive Museum).*

Krabbesholm omkr. 1750 i baron Verner Rosenkrantz ejertid. På den anden side af fjorden ses Stårupgård og Højslev Kirkeby. (Tilh. Krabbesholm Højskole).

Skive by set fra Skovbakken. Malet 1843 af Niels Grønbeek Rademacher. (Tilh. Skive Museum).

*Den sidste kaffepunch inden hjemkørsel. Maleri af Hans Smidth omkr. 1895.
(Tilh. Skive Museum).*

*Der bygges hus på heden. Maleri af Hans Smidth omkr. 1890.
(Tilh. Skive Museum).*

»Familielevn en Søndag Aften hos en Bonde i Salling.« Christen Dalsgaard. 1849.
(Tilh. Skive Museum).

En vestjysk skolestue. Maleri af Hans Smidth. 1900. (Tilh. Skive Museum).

Fremad – husmænd! Skiveegnens husmænd organiserer sig 1901-2

ved Niels Mortensen

Det 18. århundredes landboreformer skabte basis for en økonomisk uafhængig gårdmandsklasse, men omkostningerne herved blev båret af landbrugssamfundet »små« – de mange husmænd og landarbejdere, der var henvist til at leve som daglejere med dårlig løn, elendige boligforhold, arbejdsløshed og afhængighed af de velstående bønders almisser:

Takjællse.

Vi bringe herved vor hjerteligste Tak til de Medlemmer af Hem Sogn, der have givet de Hæderlige Store Gaver af Korn og Penges til os. Vi takke Sogneraadet og jærlig Sogneraadsmændene, Gaardeier Jens Wiøller af Klærgaard og Gaardeier Jens Willadsen af Stearny for deres gode Bidskab i denne Sog. Vi takke ikke alene for Gaverne, der kom os som en stor Hjælp i den hærte Vintertid, men ogsaa for den Deltagelse og Velvillie, der herved er vort os.

Smaakaarb-Folk i Hem.

*Annonce i Skive Avis
9. marts 1881.*

En af vejene ud af elendigheden var:

Hamborg-Amerikanske Pakettart-Actieselskabs Postdampskibe

befordrer Passagerer directe fra
Hamborg til New York.

Afgang fra Kjøbenhavn hver **Mandag** og fra Hamborg hver **Onsdag** Morgen.

Nærmere Oplysning meddeler

N. P. Frederiksen,

St. Anna Plads 24, Kjøbenhavn K.

En dygtig og paalidelig Agent for Skive søges.

*Annonce i Skive Avis
9. marts 1881.*

En anden var at søge ind til byerne, hvor industrialiseringen i slutningen af forrige århundrede skabte gode muligheder for at få bedre betalt arbejde. Flugten fra landbruget truede med at skabe mangel på arbejdskraft på landet!

Industrialiseringen skabte også grobund for den socialdemokratiske arbejderbevægelses agitation. I løbet af 1880'erne og 1890'erne dannedes der fagforeninger og partiforeninger i alle landets købstæder, og samtidigt tog partiet fat på at organisere daglejerne på landet i landarbejderfagforeninger. Den truende socialisme skabte bekymring hos godsejere og gårdmænd! Hvordan skulle man holde socialisterne ude?

Det er baggrunden for husmandslovgivningen fra 1899. Målet var at hjælpe de fattige til bedre leveforhold, så de blev mindre modtagelige for de socialdemokratiske »lokketoner«, samtidig med at landbruget sikredes »en rolig, pålidelig og billig arbejdskraft«, som bladet »Landbovennen« udtrykte det i 1893. Løsningen var: Giv dem jord, men ikke for meget! Loven gav mulighed for at oprette husmandsbrug med statsstøtte, forudsat at de ikke blev så store, at en familie kunne leve udelukkende af bruget! Ved at kombinere indtægten fra bruget med indtægter fra dagleje skulle husmænd og landarbejdere sikres bedre levevilkår, uden at det gik for meget ud over godsejeres og gårdmænds tarv!

Det er i denne situation, husmændene begynder at røre på sig. Ved århundredeskiftet begynder de at danne deres egne organisationer:

Husmandsforeningerne

Skive-egnen gik i spidsen. Her oprettedes en af Danmarks første husmandsforeninger i foråret 1901. Initiativtager var den tidligere gårdmand, nu husmand Carl Hansen. Han var tidligere løjtnant og havde efter sin militærtjeneste med stor iver arbejdet for at forbedre landbrugets økonomiske forhold. Han tog i 1893 (som 23-årig!) initiativ til oprettelse af Skive Andelsmejeri, og det blev udgangspunktet for en stor karriere indenfor andelsbevægelsen. I 1900 blev han, kun 30 år gammel, formand for de jydske andelsmejerier og dermed en af det danske landbrugs topledere.

Politisk tilhørte Carl Hansen »Det moderate Venstre«, som i 1894 havde indgået det store forlig med Højre, der afsluttede den estrupske provisorietid. Han så med bekymring på det socialdemokratiske fremskud på landet. I 1898 opstillede socialdemokratiet for første gang en kandidat i Skive-kredsen. Han fik ikke mange stemmer, men alligevel var socialdemokraterne klar igen ved valget i 1901, og denne gang med en kandidat med lokal tilknytning: furboen C.N. Hauge.

Carl Hansen deltog i et af Hauges møder i Skive, hvor han til sin forbløffelse måtte indrømme for sig selv, at Hauge havde ret i nogle af sine syns-

Carl Hansen (1870-1940) var aktiv i andelsbevægelsen i 1890'erne, initiativtager til stiftelsen af Husmandsforeningen »Fremad« i 1901, folketingsmand 1902-09, redaktør af Skive Folkeblad fra 1911-1940.

punkter! Forholdene for landbruget var dårlige: »Landbruget er for tiden alt for forgældet«, fastslog Carl Hansen på mødet i Skive. Og hvorfor? »En væsentlig grund til elendigheden ligger deri, at jordejendommenes antal ikke er forøget i samme grad som landbefolkningens tilvækst, og da tilvæksten skal have plads, var den tvungen til at udvandre til Amerika eller til byerne, medtagende deres arvepart og den værdi, deres arbejdsevne repræsenterede. På den måde går både mange kræfter og megen kapital fra landbruget over til byerne ... Men en sådan uheldig ordning må vi se at komme bort fra. Vi må gøre plads på landet for flere hænder med selvstændig virksomhed, skaffe jord, der kan give godt og lønnende arbejde, og det kan der blive, således at mange familier kan leve økonomisk godt og uafhængigt«. (Skive Folkeblad 20.3.1901)

Den bedste måde at sikre det på, var at oprette en »selvstændig husmandsorganisation« – en »Sammenslutning ... om træplantning og om havedyrkningens fremme; først må der skabes læ om lodden, så kommer der betingelser for frøavl, piledyrkning og dyrkning af handelsplanter, havesager til eksport, måske oprettelse af konserverfabrikker ...«.

Carl Hansen indbød »læsekredsens husmænd, helst nogle fra hver by« til et møde i Skive den 6. april 1901 for at diskutere forslaget om at oprette en husmandsforening: »Ingen er nærmere til, og ingen bedre kan arbejde for husmændenes økonomiske fremgang ved de her antydede midler end netop husmændene selv«, skrev Carl Hansen i sit opråb »Til husmændene«. (Skive Folkeblad 28.3.1901)

Den nye forening (stiftet 23. april 1901) fik det meget sigende navn »Fremad«, og kom til at omfatte Salling, Fjends og Ginding herreder. Formand blev Søren Ladefoged, Junget, mens Carl Hansen blev Hindborg herreds repræsentant i bestyrelsen.

Salling Landboforenings bestyrelse var ikke særlig begejstret for Carl Hansens nye »Klasseforening«, som formanden for landboforeningen,

Jeppe Chr. Christensen, Vadum Møllegård, kaldte »Fremad« (Skive Folkeblad 3.5.1901), og Carl Hansens udtalelser om, at landboforeningens bestyrelse »hidtil« havde »stillet sig temmelig contra alle fremskridt« (Skive Folkeblad 24.4.1901) gav anledning til en længere polemik i Skive Folkeblad mellem Carl Hansen og nogle af Salling Landboforenings ledende mænd. Polemikken viser, om ikke andet, at den unge Carl Hansen med sin store virkelyst har følt sig temmelig hæmmet af de mere konservative gårdejere og proprietærer i landboforeningens bestyrelse, der ikke tog lige begejstret mod alle Carl Hansens mange ideer. Dét er sikkert også en del af baggrunden for Carl Hansens forslag om at oprette en selvstændig husmandsforening!

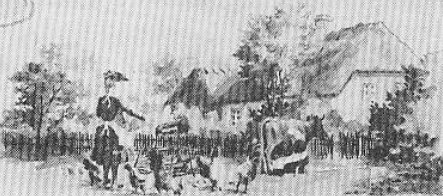
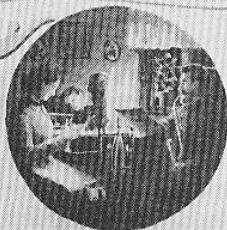
Straks fra begyndelsen søgte »Fremad« at skaffe sig indflydelse i Salling Landboforening, der bl.a. bestyrede en del tilskudsmidler til husmandsbrug: præmier for veldyrkede husmandslodder (1900: 1000 kr.) og for husmandskøer (1900: 296 kr.), rejseunderstøttelse til husmandsrejser (1900: 269 kr. til 13 husmænd) og til højskoleophold (1900: 80 kr. til 2 husmænd). (Skive Folkeblad 10.5.1901). Det mål blev nået i 1902, hvor landboforeningen nedsatte et husmandsudvalg bestående af tre husmænd, bl.a. Jens Peter Møller, Thorum.

Foreningens »hovedformål«: »At skabe økonomisk uafhængighed for husmandsstanden« (Carl Hansen i Skive Folkeblad 24.4.1901) søgte »Fremad« at opfylde ved at oprette en »konsulenttjeneste« af dygtige husmænd: Leon Melgård, Thise, gav vejledning i fjerkræavl (»m.h.t. fjerkræavl kan konen udmærket tage affære og let tjene 1-200 kr. årlig«, mente han (Skive Folkeblad 22.3.1902), Søren Ladefoged, Junget, og Søren Sørensen, Ramsing, i anlæg af haver, plantning af læ- og nyttetræer, dyrkning af lønnende foder- og handelsplanter samt køkken- og haveurter, pile dyrkning m.v., A. Chr. Schou og J. Chr. Stouby i regnskabsføring og Jens Larsen, Lihme, i biavl. Man gik i gang med gødningsforsøg under Leon Melgårds ledelse, ligesom foreningen oprettede en række »Vandrebogsamlinger« under ledelse af Niels Sørensen, Lem.

For at få »vakt« husmændene valgte man at organisere »Fremad« som en kredsorganisation, der bestod af en række sogneforeninger med hver sin bestyrelse. Kredsorganisationen lededes nu af en bestyrelse på tre medlemmer. Opgaven med at oprette og organisere de mange sogneforeninger blev især varetaget af lederen af foredragsvirksomheden, Kristen Munk, Egeris, der i de følgende år rejste Skive-egnen tynd og agiterede for husmandssagen.

Carl Hansen blev formand for den nye tremands fællesbestyrelse. Nu havde han skabt den platform, der gjorde det muligt for ham senere på året 1902 at stille op som folketingskandidat for den mere radikale del af »Venstre« og den 24. oktober 1902 at blive valgt som Skive-kredsens folketingsmand på trods af Skive Folkeblads og det hidtil dominerende »moderate Venstres« indædte modstand!

DET BO-ER-BEDST

Salling
Landboforening

har ved sit dertil sødette Dommerudvalg

tilkendt
Jenssen Møller
af Lille-Skovum

6te PRÆMIEN 20 KRONER

For sit hele velledede og lønnende Husmandsbrug

Skive d. 12 ~ 9 1896

K. Steengard
Formand

J. Møller

Diplom, tildelt den senere mangeårige husmandsfører J. P. Møller (formand for »Fremad« 1907-1935) i 1896 »for sit hele velledede og lønnende Husmandsbrug«. Hvis tegningerne på diplommet udtrykker Salling Landboforenings opfattelse af husmændenes levevilkår i 1896, forstår man godt, at husmændene følte trang til at oprette deres egen »klasseorganisation«.

Højskolen og folkelig grotid efter stavnsbåndet

ved Svend Haugaard

Sidste halvdel af det 19.-århundrede gav fart i udviklingen af en række folkelige bevægelser, som skabte en frugtbar kombination af åndelig vågenhed og praktiske økonomiske resultater. Der var landet over grotid for højskoler, forsamlingshuse, gymnastikforeninger, andelsbevægelse, husmandsforeninger osv. som også satte sig tydelige spor i reformpolitik og stærkt øgede demokratiske rettigheder – og i viljen til at gøre sig værdig dertil.

Salling var godt med i denne udvikling, og skal man her nævne et enkelt navn må det blive pastor Glud, Jebjerg. Han havde timer på den først i Krejbjerg og senere i Oddense fra 1851 fungerende »Oddense højere Bondeskole«, som i historien lidt med urette er taget med under højskoler. Nok var der en del højskolefag, men elevvalderen var 15 til 18 år, man havde pligt til at hilse lærerne stående, og i klassen fik man plads bestemt ud fra karakter for opførsel og flid.

Den form passede ikke for Glud. Der var for meget med kundskaber og for lidt med livssyn efter hans stærkt grundtvigske indstilling. Det levende ord findes ikke i lærebøger, sagde han. Derfor tog han i 1884 initiativ til en rigtig folkehøjskole i Jebjerg, hvor Glud også 3 år tidligere var i spidsen for bygning af forsamlingshus.

Sallingbanen blev også åbnet i 1884, og det gjorde købmandsgården ledig, fordi købmanden flyttede sin forretning hen til stationen. Men der var flere om budet på de ledige bygninger. Esper Andersen kom først og købte dem til brug for nyt mejeri. Han fortrød dog og solgte dem til anvendelse for højskole og byggede i stedet nyt mejeri lige over for skolen, hvor han iøvrigt selv blev gymnastiklærer og samtidigt en af de stærke forkæmpere for de folkelige bevægelser.

Den tidligere folkeskolelærer Axelsen blev antaget som forstander – det var Glud, som fandt ham, men han måtte først til »eksamen« som taler ved et stort folkemøde i Jebjerg forsamlingshus. Axelsen, Glud og Esper Andersen blev årsag til, at man talte om Jebjerg som Sallings »åndelige midtpunkt«.

Højskolen i Jebjerg satte skub i mange. Min far skriver i nogle erindringsblade fra hans tid som lærer, at der blandt eleverne i 1903 bl.a. fandtes: Bertel Dahlgaard, Aage Axelsen, Rasmus Anker Møller, Niels Skrifer Svendsen og P. Krag (senere opgaver som redaktør af Andelsbladet, kendt frimenighedspræst i Hornum, direktør for Mejeriernes og Landbrugets Ulykkesforsikring og folketingsmedlem).

De mere folkelige spor talte nok alligevel mest. I en beskrivelse fra en husmandsrejse i 1904 med besøg i et 7 tdr. land landbohjem i Ramsing, hvor indehaverne havde været på Jebjerg Højskole fortæller: »Hjemmet var meget smukt, rent og hyggeligt – gode billeder på væggene – gode bøger på hylden. Hvem har vakt det åndelige liv hos disse folk? Det har højskolen«. Hermed er jo faktisk en god del af højskolens folkelige betydning beskrevet.

Axelsens svigersøn Dorf kom hjem fra USA og blev lærer på skolen, og det var nok mest hans skyld, at rammerne i Jebjerg følte for snævre. I 1906 var Krabbeholm herregård udbudt til salg. Jorden blev udstykket og bygninger samt park købt af Axelsen og Dorf i fællesskab, og her begyndte de højskole i 1907. Jebjerg fortsatte under ny ledelse, men det gik ikke godt og i 1921 blev den derfor ændret til ungdomsskole med stor igangsættende betydning for de lidt yngre elever og samtidig fastholdelse af traditionen for store folkelige møder.

Men på Krabbeholm var man nok lidt flot med ombygningen. Det blev antydnet, at Dorf ikke rigtigt kunne kende forskel på kroner og dollars! Økonomien truede med ophør – det er sket et par gange siden, – men så trådte Carl Hansen til og dannede »Højskoleforeningen for Skive og Omegn«. 251 medlemmer tegnede sig for en betydelig garantium, fik gennemført en 50 % akkord med 55 kreditorer og overtog skolen, men stadigt med Axelsen og Dorf i ledelsen. Uden Carl Hansen var det næppe lykkedes. Der kunne være lidt gengæld i det, for det var Axelsen og den senere forstander Kæstel, som i 1902 på et valg møde på Skive Torv anbefalede Carl Hansen som viborgkredsens folketingsmand over for en forsamling på 3000 vælgere, og som bekendt blev Carl Hansen valgt.

Elevmæssigt var det Kæstel, som fik skolen rettet op. Han var meget folkelig aktiv. Deltog stærkt i den offentlige debat og var stærkt benyttet som taler. Jeg husker ham især fra en dag i min drengetid, da han talte i borggården, der var helt fyldt op til et husmandsstævne. Hans kraftige organ nåede gårdens yderste hjørne og langt ud over voldgraven. Onde tunger ville vide, at når Kæstel talte, flygtede spurvene!

Men givet er det, at der blev sat noget i gang i samfundet både indirekte gennem elevpåvirkning og mere direkte gennem mange puf til tidens folkelige bevægelser. Der var en række andre navne på personer, som i

Krabbeholm højskoles lærerstab kort efter højskolens start. På billedet ses bl.a. Haugaard, Tåning, Axelsens og Kæstel.

nær kontakt med højskolebevægelsen også skubbede på: Hans Nielsen, Dølby, Søren Bregendahl, Asger Laursen, pastor Bjerre, Jens Peder Møller, Thorum og Jeppe Aakjær. De var alle med i et pionerarbejde, som vi heldigvis den dag i dag ikke kan sige os upåvirket af.

Der var en frugtbar kombination mellem krav om indflydelse, lige valgret og vilje til selv at yde noget i fælles interesse. Det overvejende antal elever fra landbrugshjem gjorde det naturligt at forene de mere udprægede højskolefag med timer i landbrug, og når dertil blev knyttet anden faglig undervisning for Håndværkerskolens elever og alle blev samlet i højskoletimerne, var der gode muligheder for en appel til interessen for det, der lå ud over det faglige, selvom dette sidste nok ikke for alle eleverne på forhånd havde været det foretrukne.

Fra min elevtid på Krabbeholm i 1929-30 husker jeg en god kombination mellem land og by. Der var karle fra landbruget, håndværkere og en hel del arbejdsløse. Det var ikke svært at få problemerne under debat. Især i starten var ikke alle lige glade for højskoletimerne, men gradvis kom det, og man følte, at der blev sat noget i gang, som fik både tanken og praktisk initiativ til at gro.

Også den tids forberedelse til optagelse på seminariet »det læsende hold« var en god vej til lidt bredere samfundsforståelse, som er sværere

at finde i dag i en kreds, der stiler mod samme uddannelsesmål.

Der var et betydeligt antal elever fra både Salling og Fjends, men især for Sallings vedkommende må det nok erkendes, at Uldum var en hård konkurrent til Krabbeholm. Enkelte år må skolen have været overbelagt. I 1919-20 meldes om 153 elever, som blev nået takket være et betydeligt antal fra Sydslesvig. Om elevværelsernes tilstand fortælles i årsskriftet 1913, at alle værelser nu er smukke og lyse, og at de fleste af dem endda er forsynet med kakkelovn!

Skolens årsskrifter fortæller også noget om de alsidige interesser. Der kan læses om næsten alt fra Sokrates og Frans af Assisi, Darwins teorier og naturskildringer og over til byggematerialer, gødningslære og kvægavl. I 1929 kan man som spidsartikel læse en historisk skildring af, hvordan mejeribrugene kom til Salling.

Men det var ikke alt i dette Salling, at forstander Kjems, der fulgte efter Kæstel, var tilfreds med. I årsskriftet 1923 skriver han: »Der ligger en stor opgave for enhver tid deri at gøre den almindelige selskabelighed til arnested for de bedste kræfter, der rører sig i et folk, både på det åndelige og det økonomiske område. Jeg har det indtryk, at selskabeligheden mange steder er inde i et galt spor – også hos mennesker, der vil regnes for at være de gode kræfter i vort folk«. Og så får vi at vide, at kortspil nu mange steder spiller så stor rolle, når mennesker kommer sammen, at der vanskeligt kan blive plads for andet end spisning, og at dette hindrer de åndelige interessers fremkomst. Han anbefaler derfor sang, oplæsning og samtale som et godt våben mod kortspillet. I vore dage er det måske mere TV og Video, vi skal finde et godt våben imod!

Foruden de to lange højskolekursus blev der også holdt en række korte kursus. I en lang periode blev der holdt 3½ dag på højskole med helt op til 150 »liggende« gæster og endnu flere ekstra fra omegnen. Der blev holdt skolemøder, præstemøder, møder for ungdomsforeninger og husmands- og landboforeninger, kursus for biavlere, friskolefolk og studenterkredse, og det menes også, at Krabbeholm var først med kursus for »gamle på højskole«. Af lærere og forstanderpar er der gennem årene i såvel Jebjerg som på Krabbeholm gjort en indsats, som har sat sig positive folkelige spor såvel i omegn som på landsbasis.

I forbindelse med 200 års jubilæet bør vel nævnes, at der i højskolens årsskrift fra 1938 fortælles om prøve i Riddersalen på en stavsbåndskavalcade, som egnens befolkning og skolens lærere var fælles om og fik stor succes med på dyrskuets. Det fortælles, at hele Skive og mange salling- og fjandboer havde taget opstilling langs fortovene for at se det historiske optog på vej til dyrskuepladsen.

Der lå noget symbolsk rigtigt i at gøre adelsmændenes højborg til folkehøjskole for hovbøndernes efterkommere, hvor de ikke blot kunne

dygtiggøre sig men også udvikle interesser langt ud over dagligdagen.

Mange steder i verden har stadigt vilkår som hos os for 200 siden. Vi havde den lykke at få en fredelig revolution og med dette som grundlag en folkelig mulighed, som højskolen et par generationer senere tog op og byggede videre på, så den i høj grad var med til at udføre »Kongens bud«, at »den frie bonde kan vorde kjæk og oplyst, flittig og god, hæderlig borger, lykkelig«.

Mejerierne i Salling og Fjends

ved Gunnar C. Christensen

&

Jens Bach

For 200 år siden ved stavnsbåndets ophævelse var kohold i det store og hele kun noget man havde til egen husholdning og for at skaffe de naturlige ydelser, man var forpligtet til at udrede.

Ret hurtigt efter anskaffede en del større gårde flere køer og egentlig mejeridrift i form af gårdmejerier, enten for en gård eller for flere i fællesskab, opstod.

I Salling og Fjends tog det tilsyneladende ret lang tid inden der skete noget. En beretning fra den tid taler om, at når man kommer nord for Randers-Viborg er der større interesse for studeavl end for mælkeproduktion. Det vides dog, at der blev oprettet mejerier på en række af de større gårde på egnen.

Fra sidst i 1870'erne opstod der krise og produktions- og afsætningsmønstret ændrede sig. Lokalområdet holdt i endnu lang tid fast ved studefedningen, men også her begyndte man i 1880'erne at satse mere på mælkeproduktionen.

I området var der 25 mejerier på det tidspunkt, da der var flest. Nu betjenes området af 4 indvejende mejerier, Durup, Dybbækdal, Jøbjerg og Højslev, medens Nordsalling anvendes som ostelager.

Den producerede og af mejerierne behandlede mælkemængde har frem til kvotesystemets indførelse i 1983 været stigende.

Sidst i trediverne var der altså 25 mejerier i funktion:

Balling A/M: Oprettet i 1887, sammensluttet med Ramsing i 1968 og tilsluttet Skiveegnens mejeriselskab i 1970. Fungede som dette selskabs kærnecentral indtil nedlæggelsen i 1985 i forbindelse med selskabets tilslutning til mejeriselskabet Danmark.

Borup A/M: Oprettet i 1886, nedlagt ved tilslutning til Viborgegnens Mejeriselskab i 1967.

Breum A/M: Oprettet i 1907, nedlagt i 1970 hvor størsteparten af andelshaverne tilsluttede sig det nydannede Skiveegnens M/S og resten blev leverandører til privatmejeriet Dybbækdal.

Brodal A/M: Oprettet 1889, sammensluttet med Rødding A/M i 1971, nedlagt ved sammenlutning med Skiveegnens M/S i 1982.

Danelykke A/M, Hem: Oprettet 1892, sammensluttet med Skive A/M i 1967, hvor det nyoprettede selskab fik navnet Skiveegnens mejeriselskab, nedlagt 1970.

Daugbjerg A/M: Oprettet 1906 som fællesmejeri for senere i 1921 at blive andelsmejeri. Nedlagt i 1970 ved tilslutning til Skiveegnens M/S.

Durup A/M: Oprettet 1893, tilsluttet Skiveegnens M/S i 1970, fungerer nu som ostemejeri under mejeriselskabet Danmark.

Dybbækdal privatmejeri: Oprettet 1887 som andelsmejeri, privatmejeri fra 1969.

Fuur A/M: Oprettet i 1905, nedlagt ved sammenslutning med Nordsalling mejeri i 1969.

Gamstrup A/M: Oprettet i 1911, nedlagt ved sammenslutning med Skiveegnens M/S i 1970.

Godthåb A/M, Jebbjerg: Opført som privatmejeri i 1884, omdannet til andelsmejeri i 1893, tilsluttet Skiveegnens M/S i 1970, fungerer nu som ostemejeri under mejeriselskabet Danmark.

Hald A/M: Oprettet 1886, nedlagt ved tilslutning til Viborgegnens M/S i 1970.

Højslev A/M: Oprettet 1892, tilsluttet Skiveegnens M/S i 1970, fungerer nu som ostemejeri under mejeriselskabet Danmark.

Kjeldbjerg A/M: Oprettet 1902, tilsluttet Skiveegnens M/S 1970, nedlagt 1972.

Korsvang A/M: Oprettet 1927, nedlagt ved tilslutning til Stoholm A/M i 1969.

Krejbjerg A/M: Oprettet 1907, nedlagt ved tilslutning til Skiveegnens M/S 1970.

Nordsalling A/M: Oprettet 1893, tilsluttet Skiveegnens M/S i 1970, fungerer nu som ostelager under mejeriselskabet Danmark.

Ramsing A/M: Oprettet 1885 som det første andelsmejeri i Salling. Nedlagt ved sammenslutning med Balling A/M i 1968.

Rødding A/M: Oprettet 1889, nedlagt i foråret 1970 ved sammenslutning med det først oprettede Skiveegnens M/S, bestående af Skive A/M og Danelykke A/M.

Saugstrup A/M: Oprettet 1892, nedlagt i foråret 1970 ved sammenslutning med det først oprettede Skiveegnens M/S, bestående af Skive A/M og Danelykke A/M.

Skive A/M: Oprettet 1893, dannede sammen med Danelykke A/M grundstammen i det første Skiveegnens M/S, der dannedes i 1967. Med i det nye Skiveegnens M/S i 1970. Fungerede som dette selskabs konsummejeri til nedlæggelsen i 1985 i forbindelse med tilslutningen til mejeriselskabet Danmark.

Sparkær A/M: Oprettet 1887, nedlagt ved tilslutning til Stoholm A/M i 1969.

Stoholm A/M: Oprettet i 1887, sammensluttet med Korsvang og Sparkær i 1969, nedlagt ved tilslutning til Skiveegnens M/S i 1971.

Trevad A/M: Oprettet i 1888, nedlagt ved tilslutning til Skiveegnens M/S i 1970.

Rønbjerg flødeis: Oprettet som fællesmejeri i 1907, flødeproduktion fra 1927. Firmaet er i privat eje og fremstiller nu udelukkende konsumis. Mælkeleverandørerne blev i 1967 tilsluttet Skiveegnens M/S.

Udviklingen og dermed oprettelsen og senere nedlæggelsen af mejerier i lokalområdet fulgte stort set mønstret i det øvrige land:

Antal mejerier i Danmark:

År	Andels	Private	Ialt
1940	1399	291	1690
1986	45	27	72

Centraliseringen af mejerierne i området startede, som vi har set, i begyndelsen af tresserne, hvor de første møder om emnet blev afholdt. Mange og lange møder fulgte, ofte ledet af formanden for Viborg amts mejeriforening, Gunnar C. Christensen, Vølling, der dog måtte notere den ene skuffelse efter den anden i begyndelsen, idet der, hver gang en løsning var i

sigte, blev spændt ben for den på en eller anden måde; vel nok fordi området endnu ikke var modent til at gå helhjertet ind for sagen.

Mejerierne i Salling var, i relation til landets øvrige mejerier, ret store. Det var klart en medvirkende årsag til, at man var tilbageholdende og følte, at man selv var i stand til at klare de mejerimæssige problemer (var sig selv nok, som det ofte blev udtrykt). Iøvrigt fremførtes ofte, at der jo var et velfungerende samarbejde igennem de fællesejede afsætningsorganer f.eks. andelssmør og på ostesiden Dofo. En del af områdets mejerier havde deres egen smøreksportvirksomhed, Nørrejydsk smøreksportforening i Skive, der i 1966 blev sammensluttet med andelssmør og dermed nedlagt.

Mødeaktiviteten op gennem tresserne med det sigte at samle egnens mejerier i et selskab begyndte efterhånden at bære frugt, idet Korsvang og Sparkær mejerier tilsluttede sig Stoholm, medens Ramsing A/M, der jo var det første, der blev oprettet i området, sluttede sig til Balling A/M og Fuur A/M gik til Nordsalling.

Selv om jordbunden visse steder var noget stenet, begyndte de såede frø altså at spire, man kunne begynde at se et resultat af den megen mødevirksomhed og de endeløse diskussioner. Medvirkende hertil var også et fald i mælkeproduktionen sidst i tresserne, ligesom en del generationsskifter rundt om på mejerierne og oprettelsen af større selskaber rundt i landet også havde sin virkning.

På et møde 10. aug. 1970 blev Skiveegnens M/S født med en beslutning om, at startdagen allerede skulle være 4. dec. 1970.

Det nye selskab valgte en bestyrelse på 5 mand, der konstituerede sig med Henry Andersen, Vinde som formand og Gunnar C. Christensen, Vølling som sekretær. De øvrige i bestyrelsen var Jens Chr. Nielsen, Vroue, Svend Aage Kjærulff, Tøndering og tage Bech, Åsted. Alle mænd, der var positivt aktive i etableringsfasen.

Selskabets højeste myndighed var et repræsentantskab bestående af i starten 110 medlemmer, idet man i de gamle mejerikredse måtte vælge 1 repræsentant for hver påbegyndt mill. kg mælk leveret året forud.

Selskabet dannedes af 17 andelsmejerier med ca. 2300 andelshavere. 6 mejerier kørte videre, 4 ostemejerier, Højslev, Jebjerg, Nordsalling og Durup, Skive mejeri som konsummejeri med daglig leverance til omkring 52000 forbrugere og Balling mejeri som kærnecentral.

Efter 16 års rolig og solid virke, der beviste, at beslutningen, der fulgte på den lange modningsproces, var rigtig, foretog Skiveegnens M/S det næste skridt med beslutningen om pr. 29. sept. 1985 at tilslutte sig mejeriselskabet Danmark.

Oldemors gravskrift Tanker om landbokvinder i Fjends

ved Lisbeth Thomassen

På Vroue kirkegård ligger en af mine oldemødre begravet, omgivet af sine tre mænd. Min oldemor, Maren Pedersen, døde i 1892, 65 år gammel, og hendes gravskrift, som er gengivet her, lyder som følger:

»Minde
over
Maren Pedersen
Tanker ved hendes begravelse den
17. juli 1892

Hun er født i Iglsø den 15. maj 1827. For omtrent 40 år siden kom hun her til denne gård, først som tjenestepige, senere efter nogen tids forløb blev hun hustru i den samme gård, idet hun i 1852 indgik ægteskab med Knud Nielsen. Dette ægteskab varede i 11 år, og Maren blev her moder til 7 børn, hvoraf de tre er døde, men de endnu levende fire er sønner, der er spredte noget omkring, idet de to er rejst til det fjerne vesten, i håb om bedre at kunne skabe dem en fremtid. De to andre har sig et lille hjem i større og mindre nærhed af fædrenehjemmet, og kan på denne dag følge deres elskede moder til hendes stille gemme.

Dernæst blev Maren gift med Kjeld Kristensen, der omtrent tre måneder efter brylluppet blev indkaldt til i forening med fædrelandets andre tje-

nestedygtige sønner at væрге konge, folk og fædreland mod fjendernes angreb. Men Kjeld måtte sammen med mange andre ofre sit liv på fædrelandets alter, idet han faldt i slaget ved Dybbøl den 17. marts 1864. Så var Maren enke anden gang.

Derefter blev hun gift med hendes efterlevende mand Kristian Dam, og i dette deres lykkelige 27-årige ægtskab blev Maren moder til 5 børn, hvoraf 2 er døde, og de tre levende kan ligesom deres to halvbrødre i forening med deres fader med tårer på kind følge den kære og altopfrende hustru og moder til hendes grav.

»Maren har dog – trods den megen sorg og modgang af forskellig slags, der har mødt hende på hendes vej her i livet – haft et nogenlunde godt helbred, med undtagelse af de sidste år af hendes liv«.

Efterfølgende fortælles i gravskriftet om enkelthederne i forbindelse med hendes sidste dage, hvor den tiltagende skrøbelighed ikke havde forhindret hende i til det sidste at passe sine gøremål. Hun blev imidlertid »upasselig« en aften og følte, at enden var nær. Maren Pedersen fortælles at have givet udtryk for, at hun gerne en sidste gang ville have set sin yngste søn, men det nåede hun ikke. Døden indtraf, medens Kristian holdt hende i hånden.

Gravskriftet priser slutteligt Maren for at have været en »dygtig og øm hustru og moder«, som tillige havde været en »elskværdig og godgørende kvinde og naboerske«.

Det lange gravskrift slutter med ønsket om at herren vil tage imod Maren som »sin elskede og genfødte søster«, og at han vil skaffe hende plads i »det store faderhus med de mange boliger«.

Når jeg drager min oldemor frem i denne artikel, er det fordi hun efter min opfattelse har været tidstypisk. Maren kom til verden for mere end 160 år siden. Efter al sandsynlighed har hun aldrig boet andre steder end i Fjends, og det er helt givet, at Maren kun ganske få gange i sit liv har kunnet aflægge besøg i købstaden Skive. Domkirkebyen Viborg har nok været uden for rækkevidde. Den afstand har været for stor for de fleste bondeskoner fra den tid.

Sandsynligheden taler for, at Marens første mand har været en del ældre. Ægteskabet med Knud Nielsen varede i 11 år indtil mandens død.

Enkestanden har helt sikkert ikke varet længe. Dels af praktiske årsager – det er nu en gang en svær opgave at være ansvarlig for mange børn tillige med driften af en gård, – dels (forhåbenligt) af følelsesmæssige grunde. At hun så tre måneder efter brylluppet skulle miste sin anden mand må have været en stor sorg, som sikkert ikke mildnedes over, at han faldt på Dybbøl i en krig, som man vel dårligt kunne have den store forståelse for i Fjends, afstand og manglende informationskilder taget i betragtning.

Nu sad Maren enke anden gang. Hun lod da sende bud med en nabo-

mand til Kristian Dam i Trevad »om han ville have hende, og at hun iøvrigt da ikke var helt bar »underforstået formuende«.

Ægteskabet med Kristian Dam varede i 27 år, og Maren fik endnu fem børn med sin tredje mand.

Mon ikke oldemor har delt skæbne med mange andre kvinder fra den tid? Tab af mænd og børn, samt to sønner, som udvandrede til noget så fjernt som Amerika?

Forfatterinden Marie Bregendahl har i sin smukke serie af fortællinger, »Sødalsfolkenes liv«, skildret en spændende kvindetype, »Hanne i Højen«. Den fine skildring af den livsglade Hanne, som ligeledes har været gift tre gange, er et fornemt portræt af en stærk kvinde, som udover at have været en hårdt arbejdende kone, som i flere perioder var eneansvarlig for en større gårds drift, også var en kvinde af kød og blod med dybe længsler og med omsorg for store og små.

Jeg tror, at Hanne og Maren har været meget lig hinanden.

Når vi i vore dage vurderer de forhold, som vore »formødre« på landet, landbokvinderne, har levet under, er der givetvis en stor tilbøjelighed til at tro, at de har været underkuede.

- Sikkert nok, i nogen udstrækning. Men jeg tror dog, at billedet er langt mere nuanceret. Jeg har opfattet disse landbokvinder - generelt - som uhyre arbejdsomme og nøjsomme, men vel ikke mere underkuede, end befolkningen i al almindelighed har været.

Min far fødtes i 1898 på Vestergaard i Vroue, som min bror og svigerinde nu ejer. Han har ofte fortalt træk af slægtens historie.

Ikke mindst om sin mor, min bedstemor. Sådan som jeg har opfattet min bedstemor i Vroue, har hun langtfra været den tilsidesatte. Bedstemor - som også hed Maren, men med Clausen som efternavn - var så absolut den person, som prægede hjemmet, hvor en stor børneflokk, mange gæster og tjenestefolkene nød godt af Maren's sikre styring af huset. Bedstemor var rundhåndet over for store og små, og bedstefar, som i kraft af sin stilling som sognefoged og andre offentlige hverv, var en del væk fra hjemmet, kunne være helt sikker på, at alt var i orden på Vestergård, når blot Maren var derhjemme.

Det er ofte blevet sagt om bedstefar, at han i høj grad passede til beskrivelsen af Clausslægten: »Det var en særpræget stout slægt, undertiden meget robust i væsen. De gjorde kun meget lidt for at blive afslebne eller diplomatiske, thi ærlighed og ægthed prægede både deres ord og deres handlinger«.

Det giver sig selv, at der skal en stærk person til at være på siden af en sådan type. Med egenskaber som diplomati, varme og klogskab lykkedes det bedstemor at være den, som vel mere end nogen prægede hjem og børn samt en mand, hvis kantede væsen dårligt kunne mildnes uden bedstemors sind.

*Maren og Claus Clausen fra Vroe,
ca. 1920.*

Men endnu en Maren døde, og efterhånden dukker de landbokvinder frem, som jeg kan huske. Maren's døtre og svigerdøtre, hvor min mor er en af disse.

Fælles for disse kvinder har været, at de med deres lange arbejdsdage har haft en overvældende indflydelse på dagligdagen i de hjem, som var deres. Landhusmoderen havde den længste arbejdsdag af alle, og det er først her i de senere årtier, mange har fået arbejde uden for gårdens rammer.

Et udearbejde, som ikke på nogen måde har gjort den moderne landbokvindes arbejdsdag kortere, men som understreger den strukturændring på godt og ondt, som vi har set i vort samfund i dette århundrede, hvor antallet af landbrug er faldet helt katastrofalt.

Sammensætningen af beboerne i landdistrikterne har ændret sig væsentligt. Ikke desto mindre har vi fortsat mange gårde, hvor både mand og kone er »hjemmearbejdende«. Den moderne landbokvinde – hvad enten hun har udearbejde eller har sit daglige virke på gården, fortsætter på værdig vis den tradition, som tidligere generationers landbokvinder har udøvet. De er ikke underlegne og kender deres eget værd.

Der er kun sjældent medhjælp på gårdene, især i husholdningen, og et udejob i måske bank eller skole søges af mange kvinder forenet med gøremålene i hjemmet, hvor den daglige regnskabsføring ofte også er blevet husmoderens arbejde.

Landbokvindernes opgaver har således ændret sig. Men vel egentlig ikke i så høj grad deres status. Min oldemor har helt givet aldrig hørt ordet »ligeberettigelse« og ville vel have undret sig, hvis hun havde fået forklaringen på, hvad vi i vore dage forbinder hermed.

Hendes arbejde var et andet end mændenes – men ikke mindre værdsat.

Som så ofte, når jeg ønsker at give en forklaring »kød og blod«, tyer jeg til Jeppe Åkjær, som et sted giver følgende skildring af landbokvinderne først i dette århundrede:

»Der kunne i det gamle landbrug ikke ske noget af betydning i de gamle

bondestalde, uden at husmoderen var der med råd og dåd. Var det en fødsel, lad os sige, at det var smågrise, der skulle bringes til verden, så overvågedes soen hyppigst af madmoderen selv; de to sad og snakkede klogt og erfarent med hinanden, til det værste var overstået. – – Ja, hvor er det sørgmodigt, at kvinden har taget sine milde hænder bort fra dyrene. – – Hun der var så fortrolig med behandlingen af det syge barn, med alt det, der klynker og lider, hun som mere end nogen anden forstod det spæde, alt det, der ikke har ord, kun klynk for sit savn – forstod det i kraft af sit moderinstinkt, hun er gået sin vej fra dyrene, har taget sin barmhjertighed bort fra staldene, mens hendes plads hyppigt indtages af en brutal og hårdsinde dyrslægt, der snitter og skærer, hvor der måske skulle have været leget og klappet«.

Hans Smidth. Ung kone der strikker.
Skive Museum Kunstafd.

Udover at Jeppe Åkjær i disse linier på en fin måde giver en skildring af nogle væsentlige kvindelige egenskaber, som i høj grad kunne være nyttige for store og små, to-såvel som fribende, ja, da peger han på ting i landbruget, som har ændret sig væsentligt i de senere år, nemlig dyrenes forhold. »Hun er gået sin vej og har taget barmhjertigheden bort fra staldene«.

Burhøns og moderne svinestalde. Ja, det er helt andre problemer, som er fulgt i den såkaldte nye udviklings kølvand. Men jeg er ikke overbevist om, at tidligere generationers kvinder ville have betragtet de senere års fremskridt i landbruget som værende humane.

Men se, det er jo et problem for hele samfundet idag. Og et problem, som både mænd og kvinder, på land og i by, må stå sammen om at løse.

Et tilbageblik over 200-året

ved Aksel Pedersen

Formand for Salling Landboforening 1962-1972

Det at skulle anskue årene fra 1788 til nu kan man vel gøre, mere eller mindre medlevende, ved at læse historien. Men genskabe årene med deres sorger og glæder, lugte og lyde, – det, vi kalder hverdagen, – det lader sig ikke gøre.

For 200 år siden, »da kongen bød«, at stavnsbåndet skulle ophæves, var Skive en købstad på 477 mennesker – det samme som en mindre landsby i dag. Alene det fortæller hvor meget anderledes verden var dengang. Skive-egnen (Skive, Salling og Fjends) havde dengang ca. 11000 indbyggere, i dag er der 56300.

Stavnsbåndet blev indført i 1733, ikke mindst, fordi de unge karle flygtede fra militærtjeneste, tvang og misbrug efter herremandens forgodtbefindende. Stavnsbåndet startede med at omfatte aldersgruppen 16 til 40 år, men der gik ikke mange år, inden det omfattede alderen 9 til 40 år; ingen brugelig arbejdskraft måtte forlade det gods, den var født under.

Fattigdommen fik dem til at søge sammen i fællesskabet. Alt det, man foretog sig, havde sit udgangspunkt i hensynet til fællesskabet, arbejdet i marken, bytyren og byornen; man var afhængig af hinanden. De små landsbyer var i det store og hele selvforsynende. Der var dog et lille overskud af korn, af hjemmegjort lærred og i Fjends af sorte gryder og potter. Med dette overskud kunne man så købe de fornødenheder, som man ikke selv kunne fremstille.

Men kloge og medfølelse folk fik kong Christian d. 7 til at ophæve stavnsbåndet. Mellem disse var kronprins Frederik, der, sin unge alder til trods, måtte regere for sin sindsyge far. Med stavnsbåndets ophævelse blev grundstenen lagt til mange af de demokratiske tanker, der har gjort de 200 år til en fremgangstid.

Historien om Niels Ryberg, skrevet af Svend Mortensen, om de to unge brødre, der stak af fra Nørgård, hvor herremanden Peder Damgaard ville have dem til at springe soldat, fortæller, hvorledes Niels og Christian Ryberg forlader deres hjem for evigt for at flygte til Ålborg, hvor en onkel kan hjælpe dem. De er af usædvanlig støbning, og især Niels bliver så rig, at han slutter med at have landets største handelsimperium samt to godser; han er så rig, at kongen låner penge af ham.

Men det at springe soldat, var en alvorlig ting. Selv efter stavnsbåndets ophævelse, fortæller Magnus Vistisen, må Jacob Jensen købe Toftegården i Fly, ikke til sig selv, men til sin søn Christian, idet denne dermed kan

fries fra militærtjeneste, en tjeneste, han på det tidspunkt har forrettet i ti år, men det var kun meget få, der havde en far, der var i stand til at få dem fri for tjeneste på den måde.

Men allerede inden 1788, under Struense, begyndte der at blæse milde-re vinde for bønderne. Der blev udsendt forordninger, der gav visse regler for brugen af hovbønderne, at de så blev misforstået af de Ramsing bønder, og at det fik så tragiske følger, som Poul Tolstrup også skriver, er en anden sag. De havde ikke forstået, at de stadig stod langt under den Bustrup herremand.

Det var dog ikke kun overfor herremanden og hans gods, bonden var under justits. Nej, herremanden stillede også krav til driften af fæstegården. Her fortæller Harald Kristensen om den skæbne, fæstebonden Niels Tværbæk fik, idet han ved Ørlevkloster Birketing blev fradømt retten til sin fæstegård på grund af misrøgt.

Man vil så tvinge en ung landmand til at drive fæstegården videre, efter at denne er bragt nødtørftig på fode, men han vil ikke og rømmer fra egnen.

Men stavnsbåndets ophævelse i 1788 fik ikke bønderne til at føle sig frie, dertil var de for forkuede og uden magt i deres små og forfaldne bøndergårde, men det satte en proces igang med udflytning fra landsbyerne og med ophævelse af hoveriet. (På Spøttrup var der stadig ca. 20 hovbønder i 1850'erne, der betalte deres afgifter for gårdene med arbejde).

Bønderne fik en lettelse, men husmænd og arbejdere var glemte, der gik ca. 100 år inden de fik hold på deres egen hverdag. Vi kan også se, at det først var bønderne, der dannede foreninger. Salling Landboforening blev dannet 1842. Foreningens første formand var pastor August Ferdinand Hornemand, provst i Durup 1835-54, søn af en københavnsk embedsmand. Hornemand fik ved hjælp af Det kongelige danske Landhusholdnings-selskab i København lavet love og forretningsorden, og den sommer blev der holdt dyrskue ved Vium Mølle. (I.C. Hansen: Salling Landboforening 1842-1942).

Her på egnen begynder arbejderne at organisere sig i 1876. Den første fagforening var skræddernes fagforbund; megen magt havde de ikke i starten, man satte annoncer i Skive Avis, hvor man kundgjorde, at nu var arbejdslønnen steget, fortæller Jørgen D. Jensen i sit indlæg; han fortæller også om, hvorledes murerne sluttede sig sammen og underbød mestrene, da Skive mejeri skulle bygges. Det blev dog rettet ved, at den lavestbydende mester fik arbejdet ved at gå ind på svendenes krav.

Om starten af husmandsforeningerne fortæller Niels Mortensen, at den første husmandsforening starter i Skive. Det var den tidligere gårdmand, senere husmand Carl Hansen, der stod i spidsen. Han, der tilhørte »det moderate Venstre«, var meget aktiv inden for andelsbevægelsen, og endte

som folketingsmand for det radikale Venstre og redaktør ved Skive Folkeblad.

Andelsbevægelsen har sin rod langt tilbage, idet bøndernes eneste styrke gennem tiderne var, at man støttede hinanden. I 1700-tallet var arbejdsfællesskabet på en måde mere en hindring end det var et gode, men man kunne ikke undvære det nære bofællesskab, som landsbyen gav. Der var ingen stor forskel på velstand, alle sultede, gennemsnitshøjden for mænd var 18 cm mindre end i dag.

Efter statsbankrotten i 1813 var der uhyre fattigdom op til sidst 1820'erne, men derefter steg velstanden stille op mod tyskerkrigene. Medlem af den grundlovgivende forsamling, venstremanden Bertel Nørgård, opretter i 1851 en bondehøjskole i sit stuehus i Krejbjerg, en højskole, der fire år efter flytter til Oddense. Grundloven giver frihed og selvhævdelse til bondestanden, men glemmer i realiteten husmanden og arbejderen. Bertel Nørgaard var en stout, stridbar bonde, han var blandt andet med i skolestriden i Rødding sogn, som Frits Hedegård og Leo Bisgård Andersen skriver om. Han er blandt de bønder, som studekongen Nis Nissen sagsøger for injurier, han nåede at blive indvalgt i den grundlovgivende forsamling og sluttede som Danmarks branddirektør. Men Svend Haugård skriver meget rigtigt, at den skole, han byggede, ikke var en rigtig højskole i folkelig forstand. Det er derimod Krabbeholm folkehøjskole og højskolen i Jebjerg, som Svend Haugård giver os historien om. Højskolen i Jebjerg er nu Salling ungdomskole, en skoleform, der passer til vort 10-årige skoleforløb.

Krigen 1864, der slutter med tabet af næsten 2/5 af den tids Danmark, følges af en åndelig og timelig fremgang. Jernbaner opstår, veje anlægges, der bygges en udskibningshavn i Esbjerg, som kommer til at betyde meget for den fremtidige eksport af varer. Da kornet slår fejl som eksportvare, omstiller landbruget sig til animalsk produktion, igen stilles der krav til fællesskabet, andelsbevægelsen holder sit indtog, brugsforeninger, slagterier og mejerier opstår, en kæmpeindsats udføres i årene fra 1880 til 1910.

(Som et kuriosum kan nævnes, at samtidig med, at man byggede Esbjerg havn i 1868, var der fra officiel side tanker om at lave yderligere en udskibningshavn ved Hjarbæk fjord. Denne ville ligge centralt midt i Jylland - vor tids containerbåde var vist ikke rigtigt forudset).

Man kan ikke undlade at spekulere på, om hele denne indsats kunne være sket uden den højskolebaggrund, der var blevet bonden til del; jeg tvivler. Dette sammenhold, der krævede store fælles kapitaldannelser samt afgivelse af magt, idet alle landbrug gik sammen efter princippet, een mand een stemme, fordrede stor forståelse for fællesskabet, ikke mindst, da der er solidarisk ansvar.

På herregården Spøttrup havde man tidligt eget mejeri, der kunne fremstille smør til videresalg, da man havde en del mælk, også smør af en rimelig kvalitet. På Riisgaard i Frammerslev blev der bygget stuehus i 1868, i vestenden af dette blev der indrettet mejeri, så nu var de jævnt store bøndergårde kommet med i produktion af smør til salg.

Tanken om fællesmejeriet, andelsmejeriet, opstod, og som Gunnar C. Christensen og Jens Bach fortæller, så var der i 1940-1690 mejerier i Danmark; nu er der 72 stormejerier tilbage. Jeg var i 1969 selv med til at starte sammenlægningen af Saugstrup og Skive, idet jeg inviterede formanden for de to mejerier hjem, da jeg som formand for Salling Landboforening fandt, at en rationalisering måtte være nødvendig. Gunnar C. Christensen og Jens Bach beskriver 24 mejerier her i området, bygget fra først i 1880'erne til ca. 1910 for største partens vedkommende. Læg dertil slagteri og brugforeningerne; danskerne havde mod på fremtiden.

Tanken om Skive Andelsslagteri opstår, og på Salling Landboforenings generalforsamling i foråret 1902 bliver det besluttet, at man vil forsøge tegning af svin til et lokalt slagteri. På et møde den 13. juni vedtager man enstemmigt, at arbejdet skal videreføres, og der vælges et udvalg, bestående af Søren Larsen, Vejby, Kristen Madsen, Hem, Carl Hansen, Vinde, Niels Kr. Præst, Hem, og Jens Mortensen, Tøndering, som et foreløbigt arbejds-hold. Udvalget, det valgte Jens Mortensen, Tøndering, til formand, bringer så Skive Andelsslagteri frem til stiftende generalforsamling 18. juni 1902.

Men indenfor slagterierne har stordriften også holdt sit indtog, men her har enen været heldig, idet det Skive Andelsslagteri, der dengang beskedent startede, i dag omfatter Nykøbing, Viborg og Skive Andelsslagterier og ligger i Skive under navnet Jutland Slagterierne, stadigvæk et andelsslagteri, dog med begrænset ansvar for at beskytte den enkelte andelshaver.

I dag er andelsprincippet så indarbejdet i den danske befolkning, at man bygger boliger under denne form, og man er endda ved at oprette landbrug efter andelsprincippet.

De gode tider holder sig op til efter krigen 1914-18. I tyverne kommer der et begyndende omslag med højkonjunktur, der udløser krisen i 1930'erne; samtidig er mekaniseringen begyndt at vinde indpas i landbruget. Det er dog først efter krigen 1939 - 1945, at denne rigtig slår igennem. Industrien har givet arbejderen en bedre timeløn, landbruget erstatter den dyrere arbejdskraft med maskiner og senere med forenkling og rationalisering af driften.

Men i vor verden bliver man mere og mere afhængig af hinanden, E.F., der startede med Kul- og Stålunionen, har lavet nogle handelsbarrierer, som gør, at Danmark må tilslutte sig dette fællesskab i 1972. Men med den

stærkt stigende produktion af landbrugsvarer, er landbruget løbet ind i en overproduktion, der nu ser ud til at ville kræve en omlægning, samtidig med, at landbruget mister sin politiske betydning.

Landbruget fik nemlig i 1950'erne en begyndende afvandring, der gjorde, at mens der i 1950'erne var ca. 20 % af befolkningen ved godt 200.000 landbrug, så er vi nu nede på ca. 6 % af befolkningen med knap 85.000 landbrug, en udvikling der, ikke er færdig endnu.

Trods meget arbejde og lang arbejdstid har landmandsfamilien ofte en meget stram økonomisk situation, der ofte er forbundet med en alt for høj gældsætning ved etablering. Meget af den kapital, landbruget har skabt, er gået som arv til børn, der har forladt landbruget. Det medfører, at landbruget ved hvert generationsskifte har måttet låne ny kapital.

Dertil kommer så nu i 200-året de mange nye miljøkrav, hvoraf en del vel kommer, fordi landmandsfamilierne ikke føler at have haft det overskud, der skulle til, mens tid var, til at forny dele af produktionsanlæggene. Skal familierne så føle, at de er ved at blive gjort til syndebukke for en situation, der til dels er global, så går humøret på lavt blus.

Jeg har med vilje skrevet landmandsfamilier, for det at drive landbrug har gennem tiderne været en sag for mor, far og børn, og det både af nød og af lyst. Lisbeth Thomassen skriver et sted i sit indlæg; »Når man ser på landbokvindens forhold, vil mange tro, at de var underkuede. – Sikkert nok, i nogen udstrækning. Men jeg tror dog, at billedet er noget mere nuanceret. Jeg har opfattet disse landbokvinder-generelt som uhyre arbejdsomme og nøjsomme, men vel ikke mere underkuede, end befolkningen i almindelighed har været«

I Salling Landboforening startede husholdningsarbejdet i 1924, for så siden at blive til selvstændig foreningsarbejde i 1941. Da var landbokvindens arbejde i hjemmet og bedriften. Vor tids unge husmor er ofte udearbejdende samt dertil fuldtidshusmor. Hvor der er arbejde nok, vælger en del at udføre landbrugsarbejde i bedriften. Fordelene ved rationaliseringen i landbruget har samfundet indkasseret.

Men Danmarks, endnu ikke erkendte fattigdom, slår desværre først ind på de erhverv, der skulle betale vor gæld.

Mange ideer afprøves for at overleve – godt er det – for vi må finde de nye veje, der er fremtiden, om landbruget skal overleve, og det skal landbruget, for det er en så væsentlig faktor i vor valutaindtjening, at der vil gå mange år, inden den valutadel kan indtjenes på anden vis. Mange industrier og servicefag er afhængige af landbruget; vi har en tradition at værne her.

Lad mig slutte dette tilbageblik med at sige; Kør en tur ud i vort smukke land og glæd jer over det landskab, I ser. Der er meget få arealer, der ikke

er påvirket af bondens færde. Lad os behandle det landskab godt, og lad os rette på de ting, vi har forsynet os imod.

Men lad os heller ikke glemme, at der skal mad på bordet hver dag, og at der stadig produceres for lidt, om den tredje verdens sultende mennesker havde råd til at mætte deres maver.

Landbruget har en atypisk arbejdstid og til tider sæsonbestemte slid-somme perioder. Men landbruget har også gode og glade timer i forbindelse med natur og dyr. Lad os ikke glemme det i en lidt barsk tid.

Vi er alle interesserede i, at dansk landbrug får en fremtid, men hvem tør spå om de næste 200 år – ikke jeg.

Hans Smidth. Almue børn. Det kgl. kobberstikssaml.

Dyrskue - 1979 - tænk om man havde et billede fra det første dyrskue ved Vium Mølle i 1842, året for Salling Landboforenings start.

